

Leven van het land, geven om natuur

Staatsbosbeheer geeft dit motto van het ministerie van LNV letterlijk inhoud. U zult begrijpen dat ik dat mooi vind. Het motto komt niet alleen terug in het terreinbeheer, maar nog veel meer in de andere activiteiten van Staatsbosbeheer. Denk aan excursies, speelbossen, maatschappelijke stages, muziekvoorstellingen, kunstroutes, enzovoort.

Je zou zelfs kunnen zeggen dat ook 'leven van het land' aan de orde is. Denk aan alle pachtrelaties die Staatsbosbeheer met boeren heeft, of aan de oogst van hout uit de bossen die Staatsbosbeheer beheert. Kortom, ik voel me thuis bij Staatsbosbeheer. Dat is mij ook gebleken tijdens de vijf bezoeken in 2008 aan terreinen van Staatsbosbeheer. De volledige omsingeling door Konikpaarden in de Oostvaardersplassen is mij als paardenliefhebster in het bijzonder bijgebleven, maar ook de enthousiaste groep VWO-leerlingen van de eerste groene maatschappelijke stage.

Het betrekken van jongeren bij natuur is niet voor niets een prioriteit van mij én Staatsbosbeheer. De band met het landelijk gebied wordt immers het beste op jeugdige leeftijd gevormd. Het aanwijzen van geschikte gebieden als speelzone ondersteun ik van harte, evenals jeugdprogramma's zoals Natuur-Wijs en Natuursprong. Wat ik daar belangrijk in vind, is de samenwerking met anderen. Met Jantje Beton, NISB, Natuurcollege en vele scholen.

Juist op het gebied van samenwerking is veel te verdienen. Ik heb Staatsbosbeheer gevraagd om nog meer een open oog en oor voor de wensen van de samenleving te hebben; dat zal bijdragen aan de maatschappelijke betekenis van de terreinen. En daarmee aan het succes van Staatsbosbeheer. Mijn motto voor Staatsbosbeheer is daarbij: stevig op inhoud, zorgvuldig in relaties.

Een goed sturingsarrangement geeft mij invloed op het handelen van Staatsbosbeheer en biedt tegelijkertijd ruimte aan Staatsbosbeheer om zijn kennis en kunde goed te gebruiken. We maken daar beiden goed gebruik van. Ik stel hoge eisen aan de kwaliteit van het werk en de verantwoording naar mij en naar de omgeving. Ik verlang dat Staatsbosbeheer midden in de samenleving staat. Die hoge eisen moeten want de samenleving heeft daar recht op. Dat kan ook want Staatsbosbeheer is een organisatie met betrokken mensen die bereid zijn te leren van kritische signalen uit hun omgeving. En dat is weer nodig omdat Staatsbosbeheer een belangrijke speler is bij de uitvoering van mijn beleid, onder het motto: leven van het land, geven om natuur.

Gerda Verburg,
Minister van LNV

Groei

De natuur nodigt uit tot een bezoek. Bos en heide, strand en velden zijn altijd hetzelfde en toch ook steeds weer verrassend anders. De seizoenen wisselen en daarmee de planten en dieren die er te zien zijn, de kleuren en de geuren. Maar hoe het gebied er ook bij ligt en hoe goed je het ook kent, je weet één ding: je voelt je na een bezoek beter dan ervoor.

Staatsbosbeheer ziet graag dat u zich thuis voelt in de natuur. Daarom helpen we natuurgebieden, historische landschappen en monumenten te bewaren voor huidige en toekomstige generaties. Maar we zorgen ook dat iedereen zich op zijn eigen manier kan ontspannen in de natuur. Zo voelen mensen zich vrij en komen zij tot rust. Door onze bezoekers betere voorzieningen te bieden komen we hen nog meer tegemoet. Bovendien laten we kinderen spelenderwijs kennismaken met de natuur. Ook leveren we duurzaam geproduceerd hout en een bescheiden hoeveelheid duurzame energie.

Wij zetten onze terreinen verantwoord in voor verschillende doeleinden. Dat is onze manier om bij te dragen aan een betere samenleving. Want zoals ik het op onze landelijke ontmoetingsdag verwoordde: wij houden van natuur én van mensen.

Het thema 'groei' vormt de rode draad van dit jaarverslag. Groei kan niet zonder terugkijken, rondkijken en vooruitkijken. We zijn blij met de successen die we boeken en we leren van de kritiek die anderen soms op ons hebben. Groeien gaat nu eenmaal met vallen en opstaan. Dat leert ons hoe we dingen anders moeten aanpakken. Gelukkig krijgen we ook waardering voor de vakbekwaamheid en liefde waarmee we onze maatschappelijke opdracht uitvoeren. We hebben de deuren en ramen van onze organisatie opengezet, omdat we verder willen groeien in onze rol van gastheer in de natuur. Aan iedereen die in onze gebieden komt, vertellen we met plezier wat we er allemaal doen. En wat niet en waarom. Omdat we trots zijn op al die mooie terreinen die we beheren.

De natuur heeft geen deuren; zij staat open voor iedereen. Want iedereen is welkom.
Kom eens langs.

Chris Kalden,
Directeur

Missie: Staatsbosbeheer waarborgt de kwaliteit van een groene leefomgeving voor mens, plant en dier.

5 Verder groeien

62

4 Samen spelen

Maatschappelijke partners

48

3 Grenzen verkennen

Groene relaties

32

2 Vallen en opstaan

Gastheerschap

18

1 Kijken en begrijpen

Beheren

4

Kijk voor meer informatie op www.staatsbosbeheer.nl

of www.jaarverslagstaatsbosbeheer.nl

	Planten in plaats van plannen Raad van Toezicht spreekt zich uit	Missie, feiten en cijfers
	64	66
Spelen tot je groen ziet Natuursprong voor de jeugd	Het groene boekje voor natuurbeherend Nederland Terreinbeheerders spreken een taal	Hogeschooldiplomatatie in de Kempen Kwaliteit als keurmerk
52	54	58
Staatsbosbeheer gaat de stad in Recreatie en natuur dichtbij bewoners	Duinen mogen weer wandelen Europese parels in Nederland	Boswachters denken al Europees Natuur kent geen grenzen
36	40	44
Broeden en genieten in het paradijs Natuur lééft	Naar Buiten! Aansprekende campagne slaat aan	Een wereld van verschil Van beheer naar gastheer
22	24	28
Ruimte voor de Biesbosch Duurzame natuur krijgt steeds meer kans	Toekomst voor het verleden De schatkamer van Nederland	Jong natuur talent staat te trappelen Beheren kun je leren
8	10	14

Kijken en begrijpen volgens Thomas, 3 jaar

1 Kijken en begrijpen

Staatsbosbeheer staat al meer dan honderd jaar midden in de natuur. Ruim een eeuw kennis en ervaring vormt een rijke voedingsbodem voor nieuwe inzichten om natuurgebieden nog beter te beheren. Maar ook historische landschappen en monumenten plukken de vruchten van deze verbeteringen. Net als de toekomstige beheerders. Want ook bij hen begint begrijpen met kijken.

- > 14 **Beheren kun je leren** Werken in en voor de natuur is populair. Niet voor niets staan jaarlijks tientallen jongeren te trappelen voor de poorten van Staatsbosbeheer. Met maar één wens: een opleidingsplaats bij de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) bos- en natuurbeheer. Tijdens de landelijke selectiedag in het voorjaar van 2008 zijn de kandidaten uitgebreid getest. Tien van hen hebben de dag succesvol afgerond en zijn in september gestart met het leertraject bij **Helicon** Opleidingen MBO in Velp. Daar kunnen trouwens ook volwassenen terecht voor een loopbaan in de natuur. Staatsbosbeheer slaat met deze opleiding een brug tussen schoolbanken en beroepspraktijk. Zodat de beheerders van de toekomst goed beslagen ten ijs komen. De opleiding tot veldmedewerker of boswachter beweegt mee met de wensen en verlangens van de organisatie. Het natuurbeheer heeft de afgelopen jaren niet stilgestaan en dat vertaalt zich in nieuwe eisen aan leerlingen. Die moeten naast praktische kennis ook voldoende sociale en communicatieve vaardigheden op hun repertoire hebben. Per slot van rekening treden ze over een paar jaar op als visitekaartje van Staatsbosbeheer.
- > 10 **De schatkamer van Nederland** Hunebedden, grafheuvels, forten, akkers, veenweiden, buitenplaatsen en landgoederen. Door Nederland kronkelt een snoer van landschapshistorische en archeologische parels. Zo'n waardevol bezit verdient het om gekoesterd te worden. Staatsbosbeheer speelt daarop in door een deel van die schatkamer tot de oorspronkelijke staat terug te brengen. Op die manier komen verborgen verhalen uit het verleden weer tot leven en blijven deze monumenten ook voor toekomstige generaties zichtbaar. De overheid steunt die aanpak door extra geld ter beschikking te stellen. Het huidige Nederlandse landschap is bedacht, keer op keer op de schop gegaan en opnieuw ingericht. Dat heeft in de loop der tijd voor vele lagen van cultuurhistorie gezorgd. Via regulier beheer hield Staatsbosbeheer altijd al een deel van die gelaagdheid in stand. Daar is nu het herstel van allerlei landschapselementen bij gekomen. Dat vereist maatwerk, omdat herstel van het één niet de vernietiging van het ander mag betekenen. Een landschap moet een levend geheel blijven. Het is niet de bedoeling dat overal openluchtmusea verrijzen. Bij **Landgoed Soelen** komt dat prima tot uiting.
- > 8 **Duurzame natuur** Met slimme beheermaatregelen krijgen planten en dieren, die van oudsher in deze aangewezen gebieden horen, meer kansen van Staatsbosbeheer. Dat gebeurt onder meer door met oude kaarten terug te kijken in de tijd. Hoe functioneerde het natuurlijke systeem toen zonder menselijk ingrijpen? Wat is nu haalbaar om de ondergrond weer in de juiste balans te brengen met de omgeving? Het op gang helpen van het zogeheten abiotische systeem geeft de natuur weer kansen om zelfstandig te functioneren, bevordert de biodiversiteit van het gebied en vergroot de weerstand tegen negatieve invloeden. Zo krijg je robuuste natuurgebieden. Deze nieuwe vorm van beheer gaat niet ten koste van de veiligheid die de aanwezige infrastructuur eist. Er vinden ook geen ingrepen plaats als het omringende landschap dat niet toelaat. In de Gelderse Vallei bijvoorbeeld liggen enkele zeldzame blauwgraslanden. Daar groeien plantjes die vroeger overal groeiden, maar nu alleen op deze eilandjes in een zee van intensieve landbouw. Daarom blijft Staatsbosbeheer die koesteren zoals het al jaren doet. In en rond de **Biesbosch** zijn wel de juiste omstandigheden aanwezig voor een evenwichtig en zelfredzaam ecosysteem, dat op den duur ook om minder beheer vraagt.

1 Kijken en begrijpen

Ruimte
voor de Biesbosch

Duurzame
natuur

Thomas van der Es

De Biesbosch heeft het tij mee. Na decennialange beteugeling mag het rivierwater weer tot in het hart van het nationaal park stromen. Met steun van Staatsbosbeheer - dat het gebied al vijftig jaar beheert - groeit dit waterparadijs de komende jaren met ruim duizend hectare natuurschoon. In 2008 voegde kroonprins Willem-Alexander met een handbeweging een nieuw hoofdstuk aan het verhaal van de Biesbosch toe.

Met een verrekijker voor de ogen wijst Thomas van der Es met zijn vrije hand naar twee rietzangers. Het gaat goed met deze kwetsbare vogelsoort, vertelt de jonge boswachter van de Biesbosch. "Maar ook de rivierrombout, een bijzondere libellesoort, scheert weer over het water. Er zijn zelfs vlinders en mierensoorten waargenomen die uit het zuiden naar de Biesbosch zijn getrokken."

De boot van de boswachter glijdt door het krekenselsel tussen de zandplaten rond de Zuiderklip. Daar lagen ooit landbouwpolen als Turfzakken en Lepelaar de Plomp die bergen suikerbieten opleverden. Maar in 2008 is de omringende dijk geopend om het water via krekensels binnen te laten. Dat leverde 250 hectare extra natuurschoon op in de Moordplaat en in de toekomst komt daar nog eens 100 hectare bij.

Project Zuiderklip slaat twee vliegen in één klap: het verwezenlijkt een stukje Ecologische Hoofdstructuur én Ruimte voor de Rivier, het Rijkswaterstaatsproject dat de bewoners van het achterliggende land vrijwaart van wateroverlast. Een bewuste keuze om vruchtbaar landbouwgebied in veilige buffers te veranderen. De Biesbosch levert daarmee een belangrijke bijdrage aan de veiligheid en krijgt tegelijkertijd meer ruimte om zich op een natuurlijke manier te ontwikkelen, licht Thomas van der Es toe.

"Onder invloed van het water keert de dynamiek in de natuur terug. Maar het is de wind die het peil laat stijgen en zakken. Oostenwind betekent hoog water, westenwind laag. Zo ontstaat die typische Biesboschnatuur, met slikken, krekensels, rietbegroeiing en struweel. Het effect van het getij in dit deel van de Brabantse Biesbosch blijft voorlopig beperkt. Dat neemt pas toe als de Haringvlietsluizen straks iets verder open mogen."

De groeiende Biesbosch wordt ook weer een thuishaven voor soorten die grote oppervlakten nodig hebben om te koloniseren. De afgelopen winter vloog er bijvoorbeeld een zeearend met twee jongen over de binnenzee.

Koninklijk beheer

Met het doorgraven van een laatste stukje dijk opende prins Willem-Alexander op 7 mei 2008 de Kleine Noordwaard in de

Brabantse Biesbosch, onder toezien van minister Verburg van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Dit overloopgebied en natuurontwikkelingsproject van 600 hectare garandeert bij een hoge Merwedestand dat de inwoners van Dordrecht en Gorinchem droge voeten houden. Vanaf een nieuwe wandelroute rond de voormalige polder kunnen die bovendien genieten van natuur en opvallende kunst. Zoals kunstwerk De wassende maan, dat het effect van verschillende waterpeilen mooi illustreert.

Staatsbosbeheer helpt de Biesbosch ook een handje met 'natuurlijk procesbeheer'. Krekensels bijvoorbeeld moeten vrij blijven van begroeiing, zodat de boel lekker kan doorstromen. Hooglanders houden daarom de vegetatie kort in het gebied en knagen ontkiemende wilgen weg. Volgens boswachter Thomas groeit de biodiversiteit enorm. "Met een beetje fantasie kun je stellen dat het natuursysteem zich weer herstelt op het niveau van 1421, het jaar van de grote Sint-Elizabethsvloed, die aan het oorsprong van de Biesbosch heeft gestaan. Met één groot verschil: de bewoners van nu zullen niet hetzelfde meemaken als de duizenden verdrinkingslachtoffers van die vreselijke stormvloed."

Een damhert schiet over het wandelpad het riet in. Struiken ontnemen het zicht op kaarsrecht aangeplante wilgen en dood hout vormt een voedingsbodem voor aanwaaierende zaden. Volgens Thomas gaat de natuur ongehinderd door met haar cyclus. Niet iedereen begrijpt de nieuwe werkwijze van Staatsbosbeheer. Daarom staan 150 vrijwilligers klaar: ze leggen bezoekers uit hoe veiligheid en natuurlijk beheer hier hand in hand gaan en welke planten en dieren hier leven. Bovendien vertellen ze hoe waardevol dit gebied is als foerageer- en broedplek.

Zelf houdt de boswachter vaak een praatje – met alle plezier – voor watersporters. "Die zijn in grote delen van de Biesbosch welkom. Maar sommige mensen willen overal varen en vinden het raar dat we sommige stukken niet uitbaggeren, of helemaal afsluiten. Gelukkig snappen ze na mijn uitleg wat we allemaal doen en waarom, en dat kweekt het nodige begrip."

kijken en begrijpen

Landgoed Soelen bij het Betuwse dorpje Zoelen is een van de vele parels in de cultuurhistorische schatkamer die Staatsbosbeheer beheert. Met volledige instemming van de plaatselijke bevolking. Die zijn verknocht aan 'hun' landgoed en komen zelfs afscheid nemen van een doodzieke boom als die uit het prachtige decor wordt geplukt. Gelukkig is er vaker reden voor een feestje. In 2008 bijvoorbeeld werd een oude traditie in ere hersteld.

Landgoed Soelen ligt op de oude stroomwallen van Waal en Linge. Het landgoed bestaat onder meer uit een kasteel met bijgebouwen, een barokke zichtas, een Engelse tuin, boomgaarden en lanen. Sinds begin jaren negentig is het eigendom van Staatsbosbeheer. Kronkelige paadjes voeren de bezoekers uit het aangrenzende monumentale dorp Zoelen, of de stad Tiel, langs ruige rietkragen, uitgestrekte weiden, trotse beukenbossen en de nieuwe kersengaard. De voorganger, een oude gaard met perenstruiken, stond weg te kwijnen, vertelt veldmedewerker Hans van Heiningen. "De kers past ook beter bij het karakter van de Betuwe, kost minder onderhoud en levert over een jaar of tien prachtige plaatjes op als de bomen hun bloesem prijsgeven. We hebben niet alleen de gaard een nieuwe aanblik gegeven in 2008, maar ook een oude traditie hersteld. Want een telg uit het geslacht Soelen, Johan Gijsbert Verstolk, plantte hier in 1802 de eerste kersenboom na zijn reis door Europa." Op landgoed Soelen hebben natuur en recreatie al eeuwen een innige band. Datzelfde geldt voor een statige eik en beuk, die helemaal in elkaar opgaan. Pure liefde en een typisch voorbeeld van de Franse tuinstijl die het landgoed kenmerkt. Ze werden expres zó dicht bij elkaar geplant, dat de takken van de kleinere beuk zich om de eik heen sloegen om licht te vangen. Een romantisch zitje onder de bomen met een laagje tijm erop bood plaats aan verliefde stelletjes. Mensen uit de achttiende eeuw roken nogal, maar door de geurende tijm hadden ze geen last van elkaars lichaamsluchtjes. Er is trouwens ook een oud streekverhaal aan de bomen verbonden, weet Hans: de sage van de boze bosfeeks. "Die werd smoorverliefd op de knappe boswachter van Soelen. Onze held had echter andere

plannen. Daarop ontstak de heks in woede en sprak de volgende vloek uit: 'Jij sterft als de bomen geen blad meer dragen.' Maar de eiken schoten hun vriend te hulp. Sindsdien verliezen die pas hun bladeren als er nieuwe tevoorschijn komen. Daar moet je eens op letten als je een eik ziet in het vroege voorjaar."

Groen tapijt

Vanuit hun kasteel konden de heren van Soelen via kaarsrechte lanen genieten van de verre omgeving. Zo'n zichtas is honderden meters lang met aan weerskanten twee rijen bomen in een rechte lijn, vervolgt Hans van Heiningen. "In de winter van 2008 hebben we de zuidas opgevuld met een aantal beuken en de begroeiing van het middenstuk houden we kort voor het uitzicht."

Een deel van het beheer op Soelen rust op de schouders van Chris Vink. Die werkt er al dertig jaar, is vergroeid met het landgoed en weet op zijn 67ste nog niet van ophouden. Deze wandelende streekroman én vakman zet zich nog 16 uur per week in voor Staatsbosbeheer, vult Hans aan. "De prachtige goudrenettenboomgaard bij het nieuwe eikenbos is zijn trots. Maar ook de huidige begroeiing, die oogt als een groen tapijt aan de voet van het kasteel, is een idee van hem."

Het landgoed is geen park, maar een combinatie van het resultaat van tuinieren en ruige natuur, vindt Hans. Daarom voelen ook sperwers, haviken en buizerds zich hier prima thuis. Net als holenbroeders, zoals de grote bonte specht. "Die herken je aan zijn roffelgeluiden om zijn territorium af te bakenen. Verder hebben we de kleine bonte en de groene specht die altijd lacht. Ondanks de vele bezoekers zie je ook reeën en bijzondere orchideeën als de grote keverorchis en de breedbladige wespenorchis. Kenmerkend voor de Soelense stijl zijn de 'tulpenbomen', waaraan tulpachtige bloemen groeien. Ter ere van prinses Amalia zijn er op Boomfeestdag een paar bij geplant. Een mooi gezicht. Sowieso moet het er hier op en top uitzien. Dit is het visitekaartje van Staatsbosbeheer voor de bevolking van Zoelen."

Schatkamer
van Nederland

Toekomst voor
het verleden

Chris Vink en Hans van Heiningen

kijken en begrijpen

In 2008. Areal: 256.331 hectare. Nieuw verworven: 1.892 hectare. Toegankelijk voor publiek: 92%. Aantal bezoekerscentra: 12.

voor een bedrag van € 494.000 herstelmaatregelen uitgevoerd of plannen gemaakt voor een aantal landschapsherstelprojecten.

In 2008 hebben 500 leerlingen uit de bovenbouw van

In 2008. Aantal vakantiewoningen: 55. Omzet verhuur vakantiewoningen: 1.821.000 euro.

In 2008 heeft Staatsbosbeheer in twaalf gebieden

In 2008. Aantal geregistreerde vrijwilligers: 3043.

In 2008. Totale bedrijfsopbrengsten: 140.915.000 euro. Omzet recreatie: 4.102.000 euro. Omzet houtverkoop: 17.867.000 euro.

het basisonderwijs meegedaan met de pilot van het educatieve project 'Woordvoerders van de Natuur'.

Jong natuurtalent
staat te trappelen

Beheren kun
je leren

Stefan van Dorp, Björn Wesselink en Willem van Ark

Een week naar school en vijf weken stage in de natuur. Heel veel jongeren klinkt dat als muziek in de oren. Geen wonder dat het in april 2008 stormliep bij Staatsbosbeheer. Tientallen jongens en meisjes deden hun best herkend te worden als toekomstig veldmedewerker, boswachter of opzichter. Alleen echte talenten met gevoel voor communicatie doorstaan de pittige selectie. “Ik wil later graag een vaste baan bij Staatsbosbeheer.”

De achttienjarige Cors Aantjes was in 2008 een van de tien gelukkigen die Staatsbosbeheer – zoals elk jaar – selecteerde voor een opleidingsplaats bij de beroepsbegeleidende leergang bos- en natuurbeheer van Helicon. Hij heeft een contract voor twee jaar op zak om zijn ‘wereldkeuze’ te volgen.

“Dit past echt bij me. Op school krijg je theorie en je doet praktische vaardigheden op. Zo leer ik motorzagen en tractorrijden. En deze week halen we een auto helemaal uit elkaar. Natuurlijk maken we er daarna weer een geheel van.”

Na het schooltrimester gaan de leerlingen vijf weken aan de slag bij Staatsbosbeheer. Cors doet dan de nodige ervaring op bij de boswachterij in de Biesbosch. Op het programma staan onder meer knotten, snippen, het aanleggen van kanosteigers en vogels tellen. Zijn zestienjarige klasgenoot Dorus Woutstra draait mee in boswachterij Waardenburg. “In dit vak moet je echt van de natuur houden om het naar je zin te hebben. Dus ook van wild, vogels en alles wat op en in de bodem krioelt. Anders moet je hovenier worden.”

Tot 1995 werden boswachters en terreinmedewerkers opgeleid bij de Bosbouwpraktijkschool in Schaarsbergen. Nu gaat de reis naar Helicon in Apeldoorn of Velp. “We werken intensief samen met Staatsbosbeheer om een goed onderwijsprogramma in elkaar te timmeren”, vertelt consulent Maarten Marsman van Helicon. “Want dat moet natuurlijk wel aansluiten bij wat deze natuurbeheerder nodig heeft. Ik merk trouwens dat Staatsbosbeheer aan het veranderen is. Vroeger stonden technische vaardigheden en kennis bovenaan het verlanglijstje. Maar de laatste jaren scoren communicatieve en sociale vaardigheden ook hoog.”

“Het gaat eigenlijk vanzelf”

Onder begeleiding van Staatsbosbeheer oefenen de leerlingen op de stageplek dat wat op school wordt geleerd. “Bij ons gebeurt het echte werk”, zegt Willem van Ark, opzichter op de Veluwe en praktijkop-leider. “Al hoeven ze heus niet alles meteen vanaf het begin te kunnen. We bouwen

het rustig op. Die jongens en meiden moeten de kans krijgen zich te ontwikkelen.”

Volgens Willem draait het in dit vak vooral om enthousiasme. Want wie er zin in heeft, pakt aan en wil nieuwe dingen leren. “Het beheer wordt niet zo strak geregisseerd als vroeger. Natuurlijk procesbeheer bijvoorbeeld, waarbij we de natuur haar gang laten gaan en zo min mogelijk ingrijpen, vereist dat je met interesse observeert en als het ware met de natuur meegaat. Veel leuker, maar het vergt ook het nodige inzicht.”

De meeste leerlingen hebben die drive. Liefst zeventig procent van de gediplomeerden vindt een baan op een van de terreinen van Staatsbosbeheer. En vaak ziet Helicon ze weer terug wanneer ze verder willen groeien, vertelt Maarten Marsman. “Daarvoor hebben we een tweejarige opleiding in de aanbieding op drie mbo-niveaus. Ze kunnen daarmee veldmedewerker worden of boswachter.”

Als het aan Cors en Dorus ligt, gaan ze straks meteen door naar niveau 3. “De combinatie van leren en werken is goud”, verklaart Dorus. “Je kunt en weet steeds meer en eigenlijk gaat het vanzelf.”

Maatschappelijk betrokken

Staatsbosbeheer laat via Helicon Opleidingen ook zijn maatschappelijke betrokkenheid blijken, door jonge mensen aan een stageplek te helpen. Die pakken dat goed op, want in 2008 hebben vier leerlingen van Helicon Opleidingen het diploma niveau 2 gehaald, drie het diploma niveau 3 en zes het diploma niveau 4. Daarnaast hebben twee medewerkers van Staatsbosbeheer een diploma niveau 4 gehaald; allebei oud-leerlingen van Helicon.

kijken en begrijpen

Groeien met NatuurWijs

“Hollen, verstoppertje spelen of een boomstronk omdraaien. Maar ook doodstil naar een vogeltje luisteren. Of je angst overwinnen en een insect in een potje stoppen. Met NatuurWijs leren kinderen met hoofd, hart en handen van alles over de natuur.”

Onder de vlag van NatuurWijs - een uniek samenwerkingsverband tussen de Universiteit Utrecht, het Natuurcollege en Staatsbosbeheer - doen kinderen spelenderwijs kennis van en liefde voor de natuur op. Aan de hand van bijvoorbeeld veldmedewerker en voorlichter Jelle Bais van de Utrechtse Heuvelrug. In 2008 heeft hij meerdere klassen van de basisschool op bezoek gehad.

“Ik laat ‘mijn leerlingen’ doodstil luisteren naar vogeltjes en vertel daarna welke soort het was die floot. Dat is de kracht van NatuurWijs. De kinderen gaan op ontdekkingsreis en krijgen ook een stukje uitleg. Ze kunnen hun energie kwijt en steken ook nog wat op.”

Zelf is Jelle ook gegroeid door NatuurWijs. Bijvoorbeeld als professionele voorlichter. Hij stelt zichzelf voortdurend de vraag hoe je kinderen het beste kunt bereiken en welke middelen daarvoor nodig zijn. ‘NatuurWijs heeft voor verdieping gezorgd. Ik spreek nu meer vanuit mijn hart en kinderen pikken zaken dan veel sneller op. Als ze naar de bus teruglopen, naar me omkijken en roepen: ‘Boswachter! Wat gaan we volgende keer doen?’, dan weet ik dat we goed bezig zijn bij Staatsbosbeheer.”

Bredase Boomfeestweek

Breda had in 2008 een wel heel in het oog springende locatie voor de officiële aftrap van de Nationale Boomfeestdag. Wethouder Oomen plantte op woensdag 19 maart een boom in het nieuwe park Over-Bos. Dat mooie stuk groen ligt op een breed viaduct dat het dorp Prinsenbeek met Breda verbindt, terwijl onder het park het verkeer over de A16 raast. Het was een van de vele ‘boomactiviteiten’ die van 19 tot 23 maart in deze Brabantse stad plaatsvonden. Sinds 2003 tekent de gemeente samen met Staatsbosbeheer voor de organisatie en stellen beide partners hun groen in en rondom Breda beschikbaar. Wegens de groeiende belangstelling van scholen is de traditionele Boomfeestdag over meerdere dagen gespreid, onder de naam Bredase Boomfeestweek. Dit jaar bijvoorbeeld deden 750 kinderen van 22 basisscholen mee. De leerlingen uit groep 7 mochten onder andere boompjes planten in het Liesbos en op excursie met een stadsecoloog. Er stonden ook allerlei leerzame opdrachten op het programma in een van de gemeentelijke parken. De samenwerking bevalt de partners goed, ook al omdat ze allebei kiezen voor duurzaam natuurbeheer. In 2009 wordt bekeken of de week in zijn huidige vorm doorgaat of een andere opzet moet krijgen.

Vrij spel voor de rivier

Tot in de Middeleeuwen had het water in de IJssel vrij spel door de talloze nevengeulen en zijarmen. Wilde paarden, edelherten, wisenten, elanden en bevers hielden de begroeiing op de vruchtbare grond langs de rivier laag. Maar in de afgelopen eeuwen vestigden zich steenfabrieken in de uiterwaarden en brachten boeren het land in cultuur. Twintig jaar geleden moesten fabriek en boeren ruimte maken voor de IJssel om een veilige afvoer van het rivierwater te garanderen. In de Duursche Waarden, tussen Olst en Wijhe, zijn daarom twee nevengeulen met de IJssel in verbinding gebracht. Die ingreep leidde tot een rivierlandschap

zoals het er hier duizend jaar geleden uitzag. Een duurzaam landschap ook, omdat beheer vrijwel niet nodig is. Schotse Hooglanders en IJlandse paarden hebben de taak van wisenten en de andere wilde dieren van weleer overgenomen en houden de begroeiing zo veel mogelijk in toom. Anno 2008 grijpt Staatsbosbeheer alleen in wanneer dat nodig is. Zo moesten voor het eerst in twee decennia bomen worden gekapt, vanwege het project Stroomlijn. Het is namelijk in twee flessenhalzen van de geulen niet verantwoord de opslag (spontaan opgekomen begroeiing) te laten staan, omdat die het water te hoog opstuwt. Na de kap hoeft er naar verwachting weer minstens twintig jaar niet ingegrepen te worden. In de Duursche Waarden regelt de natuur haar zaakjes zelf.

Oranjewoud krakeling in het bos

In de zeventiende eeuw legden de Friese Nassau's, directe stamouders van het huidige Huis van Oranje, ten oosten van Heerenveen landgoed Oranjewoud aan. Bij het landgoed ligt het dorp Oranjewoud met verschillende bossen in de nabijheid. Op het vroegere landgoed Klemburg werd een smalle strook bos ontwikkeld door de horecafamilie Tjaarda, die de naam Tjaarda's Bos draagt. In het begin van de twintigste eeuw wist Andreas Tjaarda veel dagjesmensen naar zijn bos te lokken, met een grot, limonadekiosk Oebele en een belvédère, een twintig meter hoge betonnen uitkijktoren. Grot en limonadekiosk bestaan niet meer, maar Tjaarda's Bos is nog altijd een geliefd uitstapje voor de zondagmiddag. Nadat Staatsbosbeheer de afgelopen jaren een grootscheeps herstelplan heeft uitgevoerd op Oranjewoud, rond het nieuwe museum Belvédère, werd in 2008 ook Tjaarda's Bos zelf aangepakt. Door het teveel aan begroeiing weg te halen, werd de toegang tot de belvédère beter toegankelijk gemaakt en werd de oorspronkelijke krakelingstructuur (8-vorm) van de soms totaal overwoekerde paden teruggehaald. Langs de laan die in de lengterichting van de 8 van noord naar zuid loopt, zijn slechte bomen gekapt en nieuwe laanbomen aangeplant. Op de punten waar laan en paden elkaar kruisen, zijn aan beide zijden fijnsparren geplant zoals die hier oorspronkelijk ook stonden. Met deze ingrepen is het rijksmonument Tjaarda's Bos niet alleen teruggebracht tot zijn oorspronkelijke staat, maar is het ook weer een stuk toegankelijker geworden voor de recreanten voor wie het in eerste aanleg ook bedoeld was.

Parels van Staatsbosbeheer dé reisgids van 2008

Van de hand van Harry Bunk en Laurens Keff verscheen in de serie Capitoel Natuurgidsen het boek Parels van Staatsbosbeheer. In deze 300 pagina's tellende uitgave staat niet de natuur centraal, maar de cultuurhistorische gebieden en monumenten die Staatsbosbeheer beheert. De monumenten lopen uiteen van dijken, beekdalen en vlechthekken tot grafheuvels, forten en landgoederen; van de Hoge Berg op Texel en de verdedigingswerken in Noordoost-Groningen tot een prehistorische vuursteenmijn in het Zuid-Limburgse Savelsbos. Zestig 'parels' worden op toegankelijke en overzichtelijke wijze belicht: met verhelderende foto's, overzichtskaarten, detailtekeningen en kaders vol specifieke informatie. De gespecialiseerde reisboekhandels hebben Parels van Staatsbosbeheer uitgeroepen tot de beste reisgids van 2008. Volgens de jury heeft deze gids "de perfecte combinatie gevonden tussen bruikbaarheid als reisgids, complete inhoud en toegankelijke vormgeving".

kijken en begrijpen

Vallen en opstaan volgens Manu, 6 jaar

2

Vallen en opstaan

Mensen hebben uiteenlopende redenen om de natuur in te willen, en Staatsbosbeheer wil aan ieders wensen zo goed mogelijk tegemoetkomen. Ook nodigt ze mensen uit om vaker Naar Buiten te gaan. Die uitgestoken hand geeft aan dat de organisatie goed naar de samenleving wil luisteren. Met vallen en opstaan lukt dat steeds beter.

- > 28 **Van beheerder naar gastheer** Vroeger was de rol van Staatsbosbeheer vanzelfsprekend en geaccepteerd, maar de burger van nu is mondig en kritisch. Die wil weten hoe en waarom Staatsbosbeheer zijn werk doet. Bovendien verlangen ook de burens - andere beheerders en zowel plaatselijke als landelijke bestuurders - meer openheid. Staatsbosbeheer komt aan die wensen van bewoners, partners en zijn opdrachtgever tegemoet door goed te luisteren en op de juiste toon te communiceren. In 2008 zette de organisatie een aantal stappen vooruit om haar nieuwe rol, die meer bij deze tijd past, inhoud te geven. Sinds een paar jaar gooit de organisatie de boel ook letterlijk open en nodigt iedereen uit te komen genieten, leren en spelen in de natuur. Ze zet allerlei speciale projecten in om dat op de best mogelijk manier over te brengen. Staatsbosbeheer zoekt daarbij ook de samenwerking met bewoners en lokale partijen om initiatieven te ontplooien op tal van terreinen. Ook al uit de **politiek** soms pittige kritiek, bijvoorbeeld op de wijze hoe Staatsbosbeheer met zandwinning omgaat. Veel burgers herkennen en waarderen die
- > 24 nieuwe opstelling én nemen de uitgestoken hand aan. **Naar Buiten!** Eind juni 2008 is de landelijke publiekscampagne 'Naar Buiten' van Staatsbosbeheer gestart. Via advertenties in landelijke media en radiospotjes maakt ze Nederland enthousiast om naar buiten te gaan. Lekker wandelen tijdens het Kaplaarzenzeizoen bijvoorbeeld, of het hoofd leegmaken tijdens het Uitwaaiseizoen. De website van Staatsbosbeheer houdt het publiek op de hoogte van wat er allemaal te doen is. Staatsbosbeheer wil met de campagne uiteindelijk het draagvlak voor natuur vergroten. Van de Nederlanders komt 28 procent minder dan twee keer per jaar in de natuur, terwijl 94 procent natuur wel (zeer) belangrijk vindt. Anderen weten Staatsbosbeheer wel al jaren goed te vinden. Maar bij velen van hen is onbekend dat de organisatie in het hele land natuurgebieden beheert, die bijna allemaal vrij toegankelijk zijn en waar je van alles kunt doen. Nog minder bekend zijn de vakantiewoningen en natuurkampeerterreinen. **De campagne** wil ook die aspecten meer 'in the picture' brengen. Volgens meerdere medewerkers laten de eerste signalen in 2008 zien dat dit gaat lukken.
- > 22 **Natuur leeft** Alle natuurliefhebbers recreëren in hetzelfde decor, maar doen dat met verschillende motieven. Staatsbosbeheer heeft daarom met steun van de Wageningse universiteit de vijf belangrijkste 'motiefgroepen' in beeld gebracht: natuurvorsers, rustzoekers, gezelligheidszoekers, jeugdige wildebrassen en sportievelingen. Ook al is ruim negentig procent van Staatsbosbeheers natuurgebieden vrij toegankelijk, toch zijn er slimme maatregelen nodig om te voorkomen dat de verschillende recreantenstromen elkaar hinderen. Daaraan schenkt de organisatie sinds 2008 extra aandacht. Staatsbosbeheer weet niet alleen wat zijn bezoekers willen, maar ook hoeveel ruimte beschikbaar is. Met die gegevens kan het per locatie gericht sturen op recreatieactiviteiten. Waar nodig komen zoneringen, zodat recreanten elkaar niet in de weg zitten. Tegelijkertijd zien ecologen en planologen erop toe dat de natuur geen terrein verliest. Ook provincies en recreatieondernemers praten mee, om horeca- en andere voorzieningen op de recreatiekaart te zetten. Onder meer op **Schouwen-Duiveland** wordt die kaart steeds kleurrijker en levendiger.

2 Vallen en opstaan

Broeden en genieten
in het paradijs

Natuur
leeft

Kees de Lange

Vierkante plakken landbouwgebied zijn omgetoverd tot een prachtige polder met een wirwar van kreken. Het zout en brak kleimoeras vormt een rijke voedselbron voor kustvogels, terwijl eilandjes met zeekraal een perfecte broedplaats bieden aan kluten, sterns en plevieren. Ook natuurliefhebbers kunnen op het Zeeuwse Schouwen-Duiveland hun hart ophalen. “Het is hier een paradijs.”

Het project 'Van Zierik tot Zee' haakt aan op de natuurontwikkeling van plan Tureluur. Staatsbosbeheer heeft oude landbouwpercelen omgetoverd tot het oorspronkelijke krekensysteem met zijn broed- en foerageergebieden. Dit alles om de negatieve effecten van de stormvloedkering in de Oosterschelde voor de natuur te compenseren. Van Zierik tot Zee wil het gebied ook aantrekkelijker maken voor toeristen en Schouwenaren. Daarom werken Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en recreatieondernemers nauw samen aan de recreatieve invulling van het kwetsbare gebied, zegt Kees de Lange, districtshoofd Zeeland. “Bovendien zijn ook gemeente en provincie in 2008 bij ons aangeschoven. Recreanten worden als het ware vanaf het strand de natuur in getrokken voor een ontdekkingstocht door het binnenland van Schouwen. De partijen geven zo samen vorm aan de wens het platteland vitaal te houden.”

Van strand naar binnenland

Het eiland heeft ruim 30 duizend inwoners, maar in de zomermaanden staat de teller op minimaal een miljoen. De tijdelijke bewoners vermaken zich vooral op het strand en in de duinen, vertelt Kees de Lange. “Mensen kunnen in de toekomst ook van natuurgebied Tureluur genieten. Bovendien hebben de Zeeuwen dan de kans een goede boterham te verdienen aan deze recreanten.”

Volgens het districtshoofd biedt Tureluur ook unieke kansen om met afwisselende activiteiten en aantrekkelijke faciliteiten in te spelen op de grote groep die behoefte heeft aan afwisseling en actie. Zo openen vijf entrees met een herkenbare uitstraling straks de poort naar de natuur. Bezoekers kunnen daar hun auto of fiets kwijt en er zijn toilet- en koffievoorzieningen, routebordjes en digitale informatiepanelen. Via fiets- en wandelpaden, een aparte mountainbikeroute, op picknickplaatsen en de vogelboulevard kan iedereen zelf genieten van de prachtige natuur. Of vanaf hoge uitzichtposten door grote verreikers de zeldzame vogels spotten.

“De verhuur van gewone fietsen, elektrische fietsen en duikuitrustingen is weer

interessant voor andere groepen. Verder groeit het aantal minicampings en bed and breakfasts aan de randen van het gebied. Dan word je 's ochtends lekker tussen de dieren wakker.”

Van oubollig naar afwisselend

Arthur van Disseldorp is regiomanager van RECRON, de vereniging van recreatieondernemers in Nederland. Hij onderschrijft het stimuleringsplan in de regio van harte en weet dat veel toeristen op de Kop van Schouwen meer willen dan alleen een avondje bingo op de camping. Maar behoefte aan een drukker hoogseizoen hebben de campings, bungalowparken en aanbieders van buitenactiviteiten niet, zegt de regiomanager.

“In het voorjaar broeden de vogels en in de herfst kleurt zeekraal de polder paars. Dat zijn ook mooie momenten om Schouwen te ontdekken. Ondernemers beseffen dat steeds meer. Als zij op een goede manier inspelen op de natuur, brengen mensen ook buiten het hoogseizoen een bezoek aan Zeeland.”

De vereniging wil het toerisme een imago geven dat meer is dan alleen feestende vakantiegangers. Dat gebeurt samen met de natuurbeheerders en door gerichte publiciteit, vertelt Van Disseldorp. “Via internetsites, brochures en informatiezuiden informeren we toeristen over alles wat Schouwen te bieden heeft. Die plukken ook de vruchten van de samenwerking tussen de verschillende partijen. We ontvangen straks subsidie uit een potje dat economische en ecologische ontwikkelingen stimuleert. Zonder bijvoorbeeld Staatsbosbeheer was dat nooit gelukt.”

vallen en opstaan

Op de allereerste dag van de zomer in 2008 barstte de landelijke publiekscampagne 'Naar Buiten' van Staatsbosbeheer los. Met advertenties in Margriet, Metro, ANWB Kampioen, spotjes op de radio, posters in het openbaar vervoer en vlaggen bij de bezoekerscentra en bij de ingangen van natuurgebieden. De campagne biedt veel bruikbare aanknopingspunten, vinden de medewerkers in het veld: "Buiten moet je het beleven."

In eerste instantie waren de uitingen vooral erop gericht aandacht te krijgen voor 'Buiten' met als kopregel 'Nu geopend: Buiten'. In het vervolg van de campagne bepalen de producten en activiteiten van Staatsbosbeheer steeds meer het beeld én worden die gekoppeld aan eigen seizoenen, zoals het Kaplaarzeneseizoen, het Vliegerseizoen, het Uitwaaiseizoen en het Paddenstoelseizoen. Boswachter Egbert Beens van district De Weerribben vindt het een prima idee dat de organisatie de term Naar Buiten heeft geclaimd. "Buiten moet het gebeuren, buiten moet je het beleven. Deze vondst biedt ook veel aanknopingspunten voor activiteiten die je wilt ontplooiën. Misschien zetten we nog wel eens een culinair arrangement op; dat wordt dan natuurlijk Buiten Eten."

Veel reacties van bezoekers heeft de boswachter nog niet gehoord. Maar de opmerkingen die hij kreeg, waren positief: "Da's een leuke campagne", klinkt het dan, of "Past helemaal bij Staatsbosbeheer." "Persoonlijk hoop ik dat de natuur door onze campagne ook op de een andere manier meer erkenning krijgt. Het is ontstress-factor nummer één en daarom goed voor de gezondheid. Natuur bewijst zijn economische waarde als een werknemer maandagochtend na een weekendje in het bos met een stuk minder spanningen in het lijf bij de baas verschijnt."

Meer eenheid, geen keurslijf

Patricia van Lieshout, beheerder van bezoekerscentrum Het Zandspoor in Schoorl, is ook enthousiast over de campagne en wat die tot nu toe heeft teweeggebracht. "Het is een leuke manier om positief in beeld te komen. De bijbehorende producten - posters, vlaggen, beachflags - hangen we met plezier op. Alles oogt erg professioneel en ik kijk uit naar een mooie lijn Staatsbosbeheerproducten voor de verkoop."

Meer eenheid, zonder dat het een keurslijf wordt: dat is wat Patricia vooral aanspreekt in de campagne. "Ik zie het als een nieuwe jus over de bestaande activiteiten, met veel potentie voor verdere uitbouw. In het Laarzeneseizoen kun je bijvoorbeeld excursies naar watergebiedjes in de duinen organiseren: laarzen aan! We merken nu al dat het aantal bezoekers in de lift zit. Via internet en de ANWB kregen we in de tweede helft van 2008 meer excursie-aanmeldingen binnen dan voorheen."

Brede waardering

Naar Buiten is de eerste landelijke publiekscampagne die Staatsbosbeheer op zo'n grote schaal voert. Resultaten zijn na een halfjaar nog moeilijk te duiden. De verwachting is dat de bekendheid van Staatsbosbeheer bij het grote publiek in 2009 aantoonbaar zal toenemen. De campagne wordt dan sterker ingezet in vrouwen- en gezinsbladen als J/M, Linda, JAN en Ouders van Nu en in de uitgaansbladen van de grote steden, vertelt Henriët Leenen, senior beleidsmedewerker voor de publiekmarkt.

"We weten al langer dat Staatsbosbeheer best bekend is. Maar we willen naast naamsbekendheid ook graag inhoudelijke bekendheid, zodat mensen weten wat wij doen. Neem bijvoorbeeld het profiel van onze bezoekers en achterban. Dat is duidelijk een vast deel van het Nederlandse publiek. Veel andere Nederlanders bereiken we nog onvoldoende, terwijl het voor de toekomst van de natuur belangrijk is dat ook Staatsbosbeheer breed wordt gewaardeerd. Daarom geven we op een laagdrempelige manier bekendheid aan onze activiteiten en producten om mensen enthousiast te maken om 'Naar Buiten' te gaan. Want daar staan we voor als Staatsbosbeheer."

Naar Buiten is beter

"Wij zijn echte buitenmensen. Of het nou op het strand of in het bos is. Je vindt er groen, rust en ruimte. Hopelijk lokt deze campagne meer mensen naar de natuur. Want hoe meer zielen, hoe meer vreugd."

Monique van Beek uit Zoetermeer

Laarzen aan,
en de natuur in!

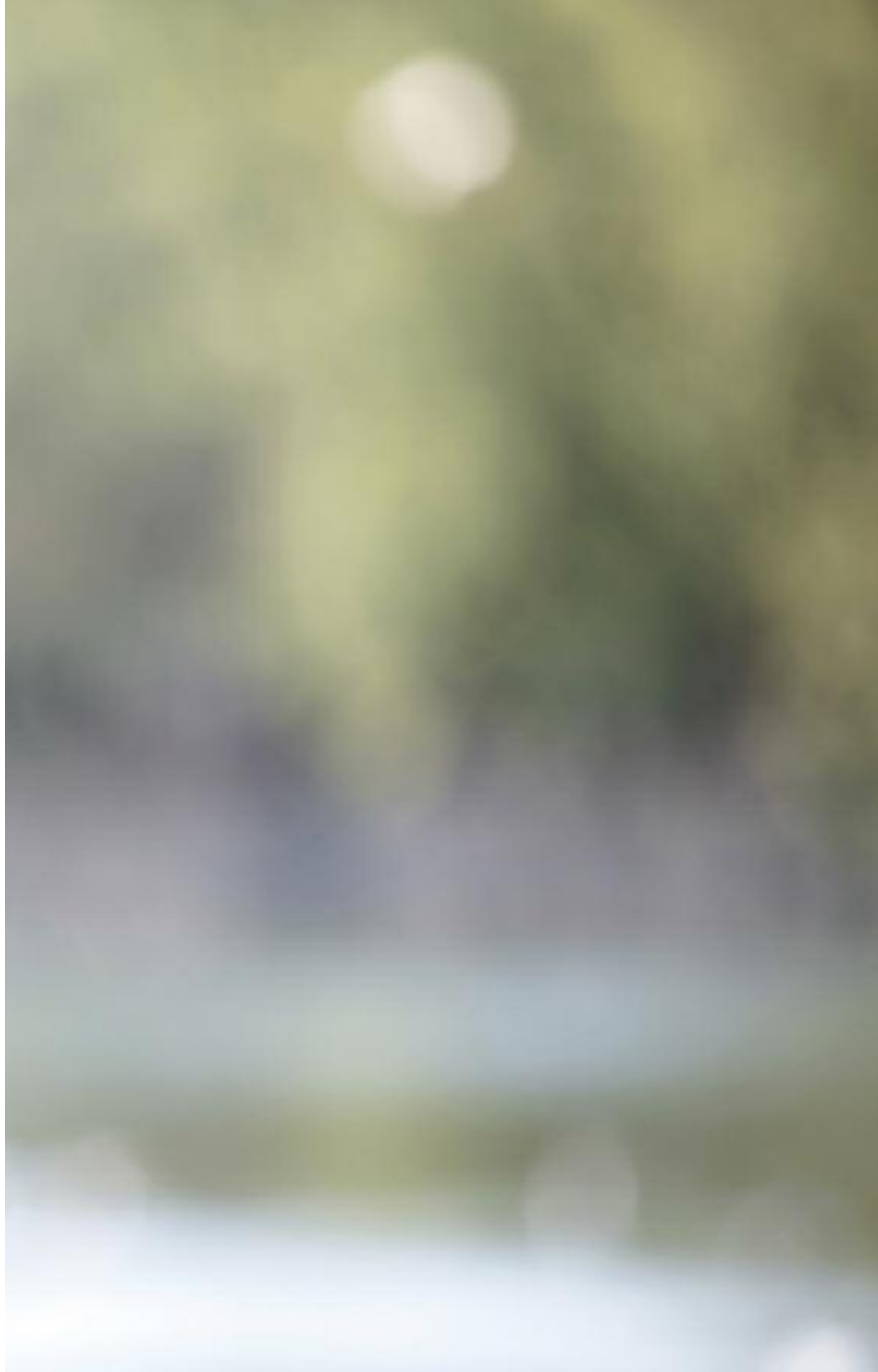
Naar
Buiten!

Monique en Marissa van Beek

vallen en opstaan

Een wereld
van verschil

Van beheerder
naar gastheer

Ger Koopmans

Ger Koopmans zit namens het CDA in de Tweede Kamer.

De oud-melkveehouder voelt zich nog steeds betrokken bij wat er speelt in de natuur en welke aandacht die nodig heeft. Vandaar dat hij ook Staatsbosbeheer kritisch volgt. “Volksvertegenwoordigers moeten kritisch zijn, want daarvoor zijn we gekozen. Bovendien gaat er veel geld naar Staatsbosbeheer. Daarom vind ik dat deze beheerder goed naar de omgeving én zichzelf moet kijken.”

Ger Koopmans neemt geen blad voor de mond. De flamboyante Limburger heeft een mening en die mag iedereen horen. Overigens zet de politicus zich ook in zijn vrije tijd in voor de samenleving. Als voorzitter van Scouting Nederland kruist hij regelmatig het pad van Staatsbosbeheer. “Het is geweldig dat jonge mensen op de gronden van Staatsbosbeheer leren wat er in de natuur gebeurt. Toch wil ik het breder trekken, want de natuur is van iedereen. Staatsbosbeheer denkt - en in het Haagse leeft dit idee ook - dat de natuur maakbaar is. Maar dat is niet waar. Soms moet je genoeg nemen met minder. Zeker als dat beter valt in de lokale omgeving. Mijn advies aan Staatsbosbeheer is dan ook: let op gevoeligheden. In die zin ben ik hoopvol, maar nog niet content.”

Kritische noten

Het gesprek met Koopmans vindt plaats in het Haagse restaurant Nieuwspoort, een bekende ontmoetingsplek voor politici en pers. Na de entree snijdt het Kamerlid het onderwerp lokale betrokkenheid aan. In 2008 is een hogere vergoeding doorgevoerd voor een aantal pachters op terreinen van Staatsbosbeheer. Ook boeren moeten dieper in de buidel tasten. Dat is en blijft een gevoelige zaak voor het CDA, aldus Koopmans, die onder meer infrastructuur en mestbeleid in zijn portefeuille heeft. “Die forse verhoging schaadt het belang van een goede, ondernemende agrarische sector en heeft grote gevolgen voor de leefbaarheid.” Een ander teer punt is het plan van Staatsbosbeheer om een duinenrij op Terschelling zo in te richten dat de natuur meer kans krijgt. Weliswaar komt de veiligheid niet in het geding en worden bewoners op de hoogte gehouden, maar volgens het Kamerlid houdt Staatsbosbeheer te weinig rekening met de gevoelens van de eilanders: “Deze mensen, hun ouders en grootouders, hebben de duinenrij zelf aangelegd om hun thuishaven tegen het water te beschermen. Je weet ook, als je ooit op Terschelling bent geweest, dat je dit eiland niet mooier kunt maken. Ik vind het een intellectueel plan, dat niets toevoegt.”

Fantastische zet

Tot slot sluit Koopmans aan bij collega Jan Mastwijk. Die heeft in de vaste Kamercommissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit fel gereageerd op de gang van Staatsbosbeheer naar de Raad van State, bedoeld om de extra zandwinning in Gasselterveld te stoppen. Door die zandwinning kan de beheerder de opdracht van de politiek om de Ecologische Hoofdstructuur te realiseren niet goed uitvoeren. Minister Verburg vond het dan ook terecht dat Staatsbosbeheer bezwaar aantekende. Koopmans heeft een andere mening: “Ministers en organisaties kunnen bezwaar maken, maar een onderdeel van de rijksoverheid doet dat niet. Zonodig leggen die hun klacht neer bij de minister. Staatsbosbeheer heeft door die actie draagvlak verloren bij het CDA.” Ondanks zijn kritiek, vindt Koopmans dat Staatsbosbeheer de goede kant op gaat. “Ze hebben in de winter voor het eerst de Oostvaardersplassen opengesteld voor het NK Marathonschaatsen op natuurijs. Dat is fantastisch! Je moet je niet alleen druk maken over het lokale torretje, want de natuur is voor mensen. Ik hoop dat deze meer open houding wordt vertaald in betrokkenheid bij plaatselijke natuurbeschermers, bewoners en boeren. Op een aantal plekken verloopt dit contact al prima.”

Politicus en scout

Scouting Nederland is bijna net zo oud als Staatsbosbeheer. In 2010 bestaat de jongerenvereniging honderd jaar en ze wil dat historische feit ondermeer vieren met een groot internationaal kamp in Limburg. Naar verwachting zullen meer dan tienduizend scouts uit binnen- en buitenland deze 'JubileumJamboree100' bezoeken. Om al die jongens en meisjes fatsoenlijk te huisvesten, stelt Staatsbosbeheer 'de Stadsweide' bij Roermond ter beschikking. Een prima locatie voor het grote tentendorp van de jubileum jamboree. Ger Koopmans is sinds 2008 voorzitter van Scouting Nederland én heeft een stevige mening over de natuurbeheerder. Een mooie aanleiding voor een pittig gesprek met het Tweede Kamerlid van het CDA.

vallen en opstaan

Natuurboulevard langs IJsselmeer

Met de opening van een nieuw fietspad langs de Diemer Vijfhoek in 2008 begon de uitvoering van de Natuurboulevard, een nieuw natuur- en recreatiegebied tussen Amsterdam en de Hollandse Brug naar Almere. Vijfentwintig projecten gaan de boulevard de komende vier jaar vormgeven en de aanwezige natuurgebieden met elkaar verbinden, zegt Rudi van Venetië, districtshoofd Randstad-Noordvleugel. “Stadsbewoners kunnen straks vanaf een uitzichtpunt van de vogels genieten, op een strandje liggen of met een bootje een avontuurlijke oversteek naar de kleine eilanden in het IJmeer maken.”

Staatsbosbeheer is de geestelijk vader van het plan en werkt in opdracht van de provincie Noord-Holland met de Dienst Landelijk Gebied aan de realisatie. De inwoners van IJburg, Diemen, Muiden en Muiderberg kunnen in de toekomst kiezen voor een ommetje of een lange fietstocht, voegt Rudi toe. “Dit prachtige gebied ligt weliswaar pal tegen de stad, maar is nu slecht bereikbaar. Daarom maken we de natuur in deze ecologisch betekenisvolle locaties aan het IJsselmeer niet alleen aantrekkelijker, maar ook toegankelijker. Zo gaan natuur en recreatie hand in hand.”

Onverwachte uitspraak over zandwinning

Staatsbosbeheer is in 2008 bij de Raad van State in beroep gegaan tegen een vergunning van de provincie Drenthe voor een nieuwe zandwinningslocatie in het Gasselterveld bij boswachterij Gieten-Borger. Die ligt midden in de Ecologische Hoofdstructuur, reden voor Staatsbosbeheer om protest aan te tekenen. De rechters van de Raad zagen echter geen aanleiding om af te wijken van een eerder oordeel en keurden het plan goed. De Raad van State vindt zandwinning een zwaarwegend maatschappelijk belang en daaraan zijn natuur en recreatie ondergeschikt, vertelt Harry Boeschoten, waarnemend regiodirecteur Noord. “De mening van Staatsbosbeheer is omgekeerd”, zegt Harry. “Maar we werken mee aan de verdere uitvoering van de besluitvorming en liggen niet dwars. De zandwinner is op zoek naar compensatie en heeft nu opties op grond, waarmee de natuur in het gebied weer in balans kan komen. Het is niet onze weg om voortdurend naar de rechter te lopen. We proberen meningsverschillen liever in een eerder stadium op te lossen. Maar als je als organisatie in het leven bent geroepen voor een maatschappelijk doel, dan moet je daar ook voor staan. Desnoods tot bij de rechter.”

Prijs voor Staatsbosbeheer

Staatsbosbeheer sleepte in 2008 een mooie prijs in de wacht met zijn natuurkampeerterrein De Dasselaar in Zeewolde: de bronzen Green Key. Deze opvolger van de Milieubarometer is hét keurmerk voor bedrijven in de toerisme- en recreatiebranche die serieus, duurzaam en controleerbaar met het milieu omgaan.

“We zijn echt op de goede weg”, zegt beheerder Anne Hofstra van Staatsbosbeheer dan ook trots. “Uit onze kranen stroomt zes liter water per minuut in plaats van negen. We doen veel aan glas- en papierscheiding en met een nieuw warmwatersysteem besparen we de helft op het gasverbruik.”

In Nederland staat de Green Key nog aan de vooravond van zijn opmars, maar in zo'n tien Europese landen zijn al meer dan 450 bedrijven aangesloten bij dit internationale duurzaamheidslabel. Jaarlijkse controles zullen het keurmerk op De Dasselaar waarborgen, verzekert Anne. “Het is een enorme klus om mee te doen”, zegt hij, “maar ik wil graag bewijzen dat we het certificaat waard zijn. Daarom zet ik mijn kennis en ervaring in voor het duurzaam verbeteren van onze terreinen.”

Woordvoerders van de natuur

Helemaal opgetogen was Lorenzo Klop na het bezoek aan de eendenkooi van Waardenburg in de Betuwe. "We hebben een ree gezien! Ik zag de kont en Erica de kop." Samen met zijn klasgenoten voerde Lorenzo tien opdrachten uit rond de kooi. Zo bepaalden ze met bellenblazen de windrichting, maten ze met stappen de lengte van de vangarmen van de eendenkooi en zochten ze vogels, dieren en planten.

De leerlingen van groep 7 en 8 van de Willem Alexanderschool in het nabijgelegen Haaften waren in de eendenkooi te gast voor het nieuwe educatieve programma 'Woordvoerders van de Natuur'. Staatsbosbeheer ontwikkelt dat samen met IVN, de vereniging voor natuur- en milieueducatie. Beide organisaties proberen op die manier de beslissers van morgen sterker bij de natuur betrekken en te overtuigen dat ze ook nu al een stem hebben. Na de activiteiten in het veld moeten de leerlingen een presentatie houden voor volwassenen, zoals ouders, gemeenteambtenaren of medewerkers van een andere organisatie.

Lorenzo vond het bezoek aan de eendenkooi 'superleuk'. "Ik ben altijd wel geïnteresseerd in de natuur en ga ook vaak met mijn moeder mee wandelen met de hond. Ik wil er nog veel meer over weten, ook wat er onder water leeft en zo. We gaan nu reclame maken voor de eendenkooi, zijn bezig met een maquette en maken een filmpje. Met een deux chevaux, u weet wel, zo'n lelijke eend."

Samenwerken met de provincie

Het OostvaardersWold, 1800 hectare groot, wordt omgevormd tot één natuur- en recreatiegebied. Bovendien gaat het twee aangrenzende gebieden - de Oostvaardersplassen en het Horsterwold - ecologisch en recreatief met elkaar verbinden. Staatsbosbeheer zal in de toekomst het beheer op zich nemen en speelt daarom een sleutelrol in dit project, zegt gedeputeerde Anne Blik (VVD) van Flevoland.

"Staatsbosbeheer heeft vanaf het begin meegepraat en -gewerkt aan de plannen en is sinds 2008 ook onderdeel van de projectorganisatie. Het brengt zijn kennis over uitvoering en beheer heel effectief in. Zo voorkomen we dat we keuzes maken die straks niet uitvoerbaar blijken.

Tegelijkertijd vraagt het van Staatsbosbeheer ook om mee te denken over beleidskeuzes en soms compromissen te sluiten. De grote bereidheid om er samen uit te komen zorgt voor creatieve en innovatieve werkwijzen, die zonder deze samenwerking niet bedacht zouden zijn."

vallen en opstaan

Grenzen verkennen volgens Zita, 9 jaar

3 Grenzen verkennen

Staatsbosbeheer treedt steeds meer naar buiten. Soms begint dat dicht bij huis, om de natuur bij de mensen te brengen. Maar ook Europa is tegenwoordig geen verre en onbekende grootheid meer. In alle gevallen verkent de organisatie nieuwe grenzen en smeedt ze allianties met andere partijen. Ook in dat opzicht is sprake van groei.

- > 44 **Grenzeloos beheer** De natuur houdt zich niet aan landsgrenzen. Dat geldt voor de vegetatie, de dieren en de systemen die de natuur in stand houden. Daarom roepen behoud, herstel en ontwikkeling van grensoverschrijdende natuurgebieden steeds luider om een internationale aanpak. Staatsbosbeheer richt niet voor niets de blik steeds meer op Europa en neemt actief deel aan Eurosite en Europarc. Via deze Europese koepels delen we kennis en ervaringen, van praktische terreinbeheertips tot de juiste toepassing van Europese richtlijnen. Samenwerking met Europese partners krijgt steeds meer vaste voet. Staatsbosbeheer werkt bijvoorbeeld al volop samen met onder meer België, Duitsland, Ierland, Denemarken en Zweden, en adviseert collega's op de Nederlandse Antillen. De lijst van buitenlandse partners wordt alleen maar langer. Want de handen ineenslaan levert praktische voordelen op en bevordert de im- en export van kennis. Veel landen weten dat Nederland niet veel natuur bezit, maar goed is in het verzinnen van oplossingen om dat weinige te behouden en te beheren. Andersom leert Staatsbosbeheer ook het nodige van zijn buitenlandse partners. Die wisselwerking komt
- > 40 op de grens van **Duitsland en Nederland** mooi tot uiting. **Europese parels** Europa bezit een gevarieerde en rijke natuur, die van grote ecologische, esthetische en economische waarde is. Om die rijkdom te behouden heeft de Europese Unie eind vorige eeuw Natura 2000 in het leven geroepen. Dit project moet de diversiteit aan planten- en diersoorten op peil houden en een netwerk van unieke natuurgebieden voor de toekomst bewaren. Nederland heeft 162 gebieden voorgedragen; in totaal ruim een miljoen hectare. Samen met de Dienst Landelijk Gebied en in opdracht van het ministerie van LNV stelt Staatsbosbeheer voor 41 gebieden een beheerplan op. Daarnaast is het betrokken bij zo'n honderd andere beheerplannen. Staatsbosbeheer beschrijft het karakteristieke natuursysteem van het gebied, brengt soorten en leefgebieden in kaart en stelt beheer- en inrichtingsmaatregelen voor die de oorspronkelijke natuur veiligstellen. Het ministerie van LNV, Rijkswaterstaat en de provincies zijn formeel opdrachtgever in Natura 2000. Maar ook landbouworganisaties, waterschappen en het bedrijfsleven werken mee aan de beheerplannen. Dat vraagt intensieve afstemming en zorgvuldig omgaan met ieders belangen. In sommige gebieden - zoals de **Schoorlse Duinen** - is dat proces al een
- > 36 eind op streek. **Recreatie om de Stad** Begonia's op het balkon – niks mis mee. Maar veel stedelingen willen méér zien dan een plantje uit het tuincentrum of louter steen en asfalt. Helaas moeten ze vaak nog te veel moeite doen om een stap in de natuur te kunnen zetten. Daarom gaat Staatsbosbeheer de 'natuur naar de stad' brengen. Een speciaal programma, Recreatie om de Stad, wijst stadsbewoners de weg naar aantrekkelijke en bereikbare gebieden. Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit heeft in 2008 het groene licht én geld gegeven om achttien locaties aan te pakken. **De Balij/Bieslandse Bos** bij Den Haag en Zoetermeer, het Diemberbos bij Amsterdam en het Gagelbos in Utrecht hebben in 2008 voorrang gekregen. Wegen, paden en bruggen zijn aangepakt, zodat bewoners snel en comfortabel naar 'hun' natuurgebied kunnen. De werkzaamheden lopen tot eind 2011. Bestaand bos wordt mooier en spannender gemaakt, met meer variatie, met speelbossen, met ruiterroutes. Om het draagvlak nog te verbreden nodigt Staatsbosbeheer bewoners, lokale bestuurders en andere partners uit om met ideeën en wensen te komen.

3 Grenzen verkennen

Staatsbosbeheer
gaat de stad in

Recreatie
om de Stad

Jenny van Leeuwen en Stef Poolman

Staatsbosbeheer brengt met het programma 'Recreatie om de Stad' (RodS) de natuur naar de dichtstbevolkte delen van Nederland toe. Achttien gebieden net buiten de stad krijgen een forse kwaliteitsimpuls. De toegankelijkheid wordt verbeterd, zodat veel meer stedelingen makkelijker in de natuur kunnen komen. Verder wordt de inrichting aangepast en het contact met de bewoners en gebruikers aangehaald. "Want die mogen en moeten meebeslissen over de invulling van de gebieden. Daarom gaan we ook zélf naar de stad."

Vanuit hartje Zoetermeer ben je op de fiets in tien minuten bij De Balij, over veilige en comfortabele paden. In je eentje, met zijn tweeën of met het hele gezin. Dat is precies wat RodS wil: mensen bij hun eigen stad trakteren op mooie natuur waar ze volop kunnen recreëren. Staatsbosbeheer nodigt de stedelingen ook uit om mee te denken en te beslissen over RodS. Volgens boswachter Jenny van Leeuwen groeit het draagvlak voor het programma zienderogen. "Vrijwel dagelijks kom ik betrokken mensen tegen in het gebied. Die reageren erg enthousiast op de plannen. De lokale vogelwerkgroep bijvoorbeeld helpt mee en er is een gebruikersgroep van de grond gekomen met onder anderen ruiters, hardlopers, hondenbezitters en omwonenden. Dat zijn onze ogen en oren, ze hebben een achterban én gaan aan de slag. In sommige gevallen met een gezamenlijk gekozen landschapsarchitect om een deel van het gebied opnieuw in te richten."

Spruitjeslucht is verdwenen

De Balij/Bieslandse Bos prijkt ook al op de nieuwe Recreatiekaart: het resultaat van de samenwerking tussen Delft, Pijnacker-Nootdorp, Zoetermeer, het Recreatieschap, de provincie Zuid-Holland en Staatsbosbeheer. In het voorjaar van 2008 stapten veertig vertegenwoordigers van die organisaties op de fiets om het imposante stuk groen te verkennen. Ook verkenden ze de mogelijkheid om als één partij op te treden in uitstraling, handhaving en beheer, vertelt Jenny. "De samenwerking smaakt naar meer en daarom gaan de partners ook op visieniveau met elkaar verder. We merken dat RodS een vliegwiel is om allerlei zaken aan te slingeren. Er ontstaan prachtige initiatieven, zoals de maatschappelijke stage met een vmbo-school en een zorginstelling. Dertig leerlingen gaan elk met een oudere, mindervalide man of vrouw een dagje de natuur in. Ze openen dan, met wethouder Frank Speel van Zoetermeer, het mindervalidenpad, dat met RodS tot stand is geko-

men." Ooit werden in dit gebied spruiten verbouwd. Nu kun je er wandelen, fietsen, paardrijden, bijzondere vogels spotten of picknicken. In 2008 klonk het startschot voor het opknappen van de hoofdwandelroute van tien kilometer. Dit traject is nu ook geschikt voor mensen die met kinderwagen, rollator of nette schoenen het gebied in willen. Het Floriadebos van de wereldtuinbouwtentoonstelling uit 1992 is al onder handen genomen. Tijdens een 'spreekuur met de boswachter' in de herfst heeft Jenny de bewoners en gebruikers van het gebied op de hoogte gebracht van de plannen. "De media hadden ons nieuwsbericht goed opgepikt en er kwamen heel wat mensen naar de Stadsboerderij in De Balij. Dat directe contact werkte prima. Er ontstond iets en iedereen vond het geweldig. Tot en met een meneer die zich ernstig zorgen maakte dat wij een aantal lindebomen wilden weghalen en zo de insecten zouden weggagen. Ik kon hem direct vertellen dat ze alleen maar een stukje verhuisden om andere begroeiing een kans te geven. Die man was helemaal om."

Het speelbos is mijn kindje

"Prima dat Staatsbosbeheer de schouders eronder zet. Dat geeft vertrouwen en daarom werk ik graag mee. Het speelbos is mijn kindje. Het idee voor de aanleg heb ik in 2005 gelanceerd. Het was de primeur van het burgerinitiatief dat toen in Zoetermeer heel actueel was. Zo'n speelbos is belangrijk om je voor in te zetten. Het hoeft ook allemaal niet zo streng, zolang de kinderen maar genieten. Bijvoorbeeld bij ons Halloweenfeest. Vorig jaar kwamen daar tweehonderd kinderen op af, met hun ouders. Wij hadden voor de spoken gezorgd en de kinderen liepen 's nachts met een lampion door het donkere bos. Erg spannend natuurlijk. Dit is een recreatiebos voor iedereen en Staatsbosbeheer doet er alles aan om die ambitie waar te maken. Het speelbos kan daarop mooi meeliften." **Stef Poolman, Zoetermeer, voorzitter Vrienden van speelbos De Balij**

grenzen verkennen

In 2008. Aantal bezoekende kinderen (tot 18 jaar): 210.000. In speelzones: 135.000 kinderen. Begeleide activiteiten: 75.000 kinderen.

medewerkers 'buiten': 617.

recreatie: 4.102.000 euro.

In 2008. Aantal Natuurkampeertreinen: 42. Aantal

In 2008. Van de terreinen was 92% opengesteld voor het publiek. Deze score is hoger dan de taakstelling van

In 2008. Aantal kantoormedewerkers: 423. Aantal

In 2008. Omzet excursies, rondleidingen, verkopen en overige omzet recreatie: 1.231.000 euro. Totaal

In 2008. Uit de terreinen van Staatsbosbeheer is 16.000 ton aan biomassa geleverd aan energiecentrales.

groepskampeerterreinen: 8. Omzet kampeerterreinen: 1.050.000 euro

90 %, die van Staatsbosbeheer wordt gevraagd.

Dennenbossen, meertjes, heidevelden en hoogteverschillen van meer dan vijftig meter bepalen het gezicht van de Schoorlse Duinen. Het gebied is uniek in Nederland en werd dan ook uitverkoren voor Natura 2000. Dat EU-project knoopt een netwerk van bijzondere en daarom beschermde natuurgebieden, dat straks heel Europa zal omspannen.

De bakermat van Staatsbosbeheer, zo worden de Schoorlse Duinen wel genoemd. Het is een van de eerste gebieden die de beheerder in 1899 onder zijn hoede kreeg. De vijf kilometer brede duinen vormen een veilige buffer voor de bewoners van het achterland. In de negentiende eeuw zijn aan de binnenrand grote aantallen dennenbomen geplant, om het verstuiwen van het zand tegen te gaan en de Nederlandse houtvoorraad op peil te houden. Daardoor is wel de dynamiek van de duinen achteruit gegaan, vertelt Bing Jap, programmamanager Natura 2000 van Staatsbosbeheer.

“Er bestaan al heel lang plannen dit gebied zijn oude glans terug te geven. Dat is ook precies de bedoeling van Natura 2000. Daarom zijn we in 2008 in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit aan de slag gegaan met de opstelling van een beheerplan. Het bos aan de binnenrand, pal tegen de bebouwde kom van Schoorl, zal geleidelijk aan gevarieerder worden, met meer eiken en berken. Dat maakt het ook aantrekkelijker voor mens, plant en dier. Verder gaan we het gras in het open duin terugdringen, zodat het zand weer kan stuiven en er nieuwe duintjes en duinvalleien ontstaan. De duinen kunnen dan weer een beetje wandelen.”

Door de verstuiwing krijgen vegetatiesoorten als buntgras, korstmossen en duinviooltjes een kans om op te bloeien. Die viooltjes oefenen een onweerstaanbare

aantrekkingskracht uit op de duinparelmoervlinder. Ook zal er een gevarieerde heidebegroeiing ontstaan. En in het kale zand kan de zandhagedis zijn eieren weer begraven, licht Bing toe.

“Zoals het nu erbij ligt, is het duin eigenlijk niet gezond. In feite maken we het vitaler door de eenvormigheid van gras en dennenbomen te doorbreken en de invloed van zeewind te stimuleren. Als die niet wordt gehinderd door bomen die dicht achter het strand staan en weer over de duinen kan blazen, heeft dat een gunstig effect op de heidevelden. Want vooral die maken het hier zo bijzonder.”

Pure natuurkracht

Van alle bezoekerscentra van Staatsbosbeheer trekt 't Zandspoor, hier in de Schoorlse Duinen, de meeste bezoekers. Het ligt tegen de achterste duinenrij aan. Na een klimmetje hebben de liefhebbers vanaf de hoogste duintop - 53 meter boven NAP - een prachtig uitzicht over het hele gebied.

Op mooie zomerse dagen komen ook duizenden Amsterdammers hier lekker uitwaaien, vertelt boswachter Frans Erinkveld vanaf een van de duinen. “Alsof de hele Kalverstraat is leeggestroomd. Gelukkig is er ruimte voor iedereen. We zorgen wel dat dieren, begroeiing en mensen geen last hebben van elkaar. Door slim te zoneren en de belangrijkste vogelbroedgebieden tijdelijk af te sluiten. Het overgrote deel van onze gasten begrijpt en respecteert dat.”

Over enkele jaren kunnen bezoekers de verbeteringen bewonderen die in het kader van Natura 2000 worden doorgevoerd. Het gebied toont nu al iets van zijn toekomstige gezicht. De boswachter wijst richting zee, naar een inkeping in de eerste duinenrij. “De Kerf hebben we zo'n twaalf jaar geleden aangebracht. De zee komt daar af en toe binnen en mengt zich met het zand en het zoete grondwater. Dat zorgt niet alleen voor een rijke variatie aan planten en dieren, maar levert ook een prachtig schouwspel op. Zonder de veiligheid van het achterland aan te tasten - daarvoor staat de massieve duinenrij aan de oostkant wel garant. Zo'n vijftig meter hoge muur van natuurkracht kan echt wel tegen een stootje. Per slot van rekening ligt die barrière er al eeuwen.”

De duinen mogen
weer wandelen

Europese
parels

Frans Erinkveld

grenzen verkennen

Boswachters
denken al Europees

Grenzenloos
beheer

Roel Korbee

Bezoek uit Bangladesh

In september 2008 trad Staatsbosbeheer Regio Oost op als gastheer van een delegatie uit Bangladesh. Die bestond uit zeven afgevaardigden van het 'Char Development and Settlement Project III', een project aan de zuidkust van het Aziatische land. Vijf Nederlandse ministeries werken daarin mee aan de drooglegging, bescherming en inrichting van nieuw land in de delta van het Meghna-Padma-riviersysteem.

Internationale samenwerking krijgt steeds meer vorm. Met de directe burens trekt Staatsbosbeheer al langer samen op. Maar ook dieper in Europa - en soms zelfs daarbuiten - is de Nederlandse natuurbeheerder een graag geziene gast.

In het Springendal bij Ootmarsum wippen Duitsers en Nederlanders regelmatig bij elkaar over de grens, voor een tochtje over de fraaie heide die beide landen verbindt. Met zijn schilderachtige kwelvijvers, watervalletjes en smalle beekjes, heuvelachtige weilanden, historische hoeves en heide wordt dit gebied ook wel 'de tuin van Nederland' genoemd. Er groeien zeldzame planten zoals drijvende waterweegbree, vlottende bies, goudveil en de gevlekte en breedbladige orchis. Het boswachtersduo 'Krum und Korbee' is gastheer, want "wij kennen geen grenzen".

De gestaag vallende regen op de grijze heide deert de twee bebaarde boswachters niet. Ekkehard Krum vertelt over de zeven grafheuvels aan de rand van het heidegebied: ooit voorbestemd voor belangrijke stamleiders uit de Bronstijd. "Zie je dat daar een pad heeft gekronkeld?", vraagt hij. "Vroeger liepen hier de douaniers, nu gaat de Duitse heide ongemerkt over in de Nederlandse. Voor dier en mens geldt hier geen grens."

Staatsbosbeheer en de Landkreis Grafschaft Bentheim vonden die streep ook maar hinderlijk. Daarom sloten ze in 1992 een overeenkomst om het Springendal gezamenlijk te gaan inrichten. Krum en Korbee waren bij de ceremonie toen de handtekeningen werden gezet. "Wij steken veel op van onze nieuwe collega's", vindt Krum.

"Bijvoorbeeld hoe je heide het beste kunt plagen. Andersom leert Staatsbosbeheer veel van ons over het beheer van productiebossen en houtbewerking."

Europees diploma

Springendal is lang niet het enige voorbeeld van grensoverschrijdend werk. Roelof Heringa van Staatsbosbeheer Regio Oost houdt zich volop bezig met internationale samenwerking. "Het verruimt je kennis enorm als je over de grenzen heen contact hebt."

Voor Eurosite, een Europese koepel van natuurbeheerders, coördineert de projectmanager uitwisselingen tussen twee of meer partners. Dat wordt twinning genoemd. Het is vergelijkbaar met de internationale contacten die veel gemeenten eropna houden, "maar dan niet puur voor de gezelligheid". Het gaat om serieuze deals met werkplannen en projecten. Staatsbosbeheer 'twint' onder meer met

Nuthe-Nieplitz in Brandenburg, vertelt Roelof.

"In beide landen wordt militair oefenterrein overgedragen aan de natuurbeheerders, die vervolgens vergelijkbare problemen tegenkomen: munitie in de bodem en snel dichtgroeïend terrein. We zoeken samen naar oplossingen. In oktober 2008 zijn we op bezoek geweest in Brandenburg om te praten over ervaringen met wisenten, grote grazers die het terrein open kunnen houden. En over het beheer van stuifzand en grote eenheden natuur."

Nederlands toezicht in Duitsland

Ook met andere staten en steden bloeien de contacten. Bijvoorbeeld tussen Overijssel-Noord, het Duitse Spreewald en de nationale parken Narew in Polen en Stochid in Oekraïne. Staatsbosbeheer steunt de collega's in Oekraïne met materieel en ze bezoeken elkaar over en weer voor studie en kennisuitwisseling, voegt Roelof toe.

"Afgelopen mei bezocht een delegatie uit de drie landen de Weerribben en het Vechtdal. Verder hebben Zweden, Denemarken, Estland en Ierland de weg naar Staatsbosbeheer gevonden. Niet alleen van collega-beheerders krijgen we erkenning. Drie van onze gebieden hebben inmiddels het Europees Diploma voor beschermde gebieden: de Oostvaardersplassen, de Weerribben en de Boschplaat. De Raad van Europa geeft deze blijk van waardering voor uitmuntend beheer van gebieden die uitzonderlijk zijn." Nederland en Duitsland studeren intussen via het project 'Groene Band' op een voorstel dat Natura 2000-gebieden in beide landen moet verbinden. In Springendal is de samenwerking springlevend. Tweetalige borden bij de ingang van het gebied melden allerlei weetjes over geologische en natuurhistorische achtergronden. Maar ook dat honden niet los mogen lopen. Dat verbod raakt wel aan een verschil: de Duitse boswachters hebben, anders dan hun Nederlandse collega's, geen bevoegdheid tot verbaliseren. In Duitsland is het toezicht aan speciale vrijwillige natuurwachters voorbehouden, vertelt Roel Korbee. "Dat is simpel opgelost door mij ook die bevoegdheid te geven. Dus komt het voor dat een Nederlander toezicht houdt op Duits grondgebied."

grenzen verkennen

Betrokken, deskundig en trouw

Wat zou Staatsbosbeheer zonder zijn vrijwilligers moeten? Ook in 2008 hebben de bijna vierduizend trouwe helpers zich weer op alle mogelijke manieren ingespannen voor de natuur. Jan van Assem bijvoorbeeld. Deze zelfstandig ondernemer uit het buurtschap Camperduin is op zaterdag regelmatig in de Schoorlse Duinen te vinden. Eerst een kop koffie bij de boswachter en dan met de andere vrijwilligers eropuit. Om achtergelaten souvenirs van bezoekers op te ruimen, irritante zaailingen van de Amerikaanse vogelkers uit de grond te trekken of een afrastering te herstellen. Jan is handig, enthousiast en kent de duinen op zijn duimpje. "Namens mijn eigen bedrijfje, Hondsbosche Events, hou ik af en toe excursies voor bedrijven en particulieren in deze omgeving. En dan loop ik boswachter Erinkveld wel eens tegen het lijf. Toen hij vroeg of ik een steentje wilde bijdragen aan het netjes houden van de duinen, zei ik meteen ja. Sinds november 2008 ga ik elke maand lekker aan de slag met ons clubje vrijwilligers. Want vergis je niet: buiten bezig zijn of gewoon genieten van de natuur wordt steeds populairder. In dit gebied kun je dan je hart ophalen. Als bezoeker, professional én vrijwilliger."

Groene Noordvleugel

Staatsbosbeheer heeft in december 2008 een inzending gedaan voor de uitwerking van het Ontwikkelingsperspectief Markermeer-IJmeer. In de komende jaren moet deze grote waterplas uitgroeien tot een 'toekomstbestendig ecologisch systeem', aldus de wens van de provincies Flevoland en Noord-Holland. Allerlei belanghebbenden zijn uitgenodigd om (deel)uitwerkingen aan te leveren. De verschillende inzendingen worden door een groep deskundigen beoordeeld. Het plan van Staatsbosbeheer komt voort uit zijn Programma Noordvleugel en draagt als titel 'Markermeer-IJmeer: Lelynatuur en Waterpark'. Het streeft naar een krachtig ecologisch systeem, dat voldoende veerkracht heeft om ook andere ontwikkelingen mogelijk te maken of op te vangen. Tegelijk wil Staatsbosbeheer dat het gebied een directe betekenis krijgt voor het woon-, leef- en vestigingsklimaat van de Metropoolregio Amsterdam.

Bruisend stadsbos

Pal tussen Amsterdam-Zuidoost en Diemen ligt het Diemberbos, een nat gebied van zo'n 200 hectare, met bomen die rond 1994 zijn geplant. Daar gaat een project van start om het terrein veel toegankelijker en aantrekkelijker te maken, want het Diemberbos moet een bruisend recreatiebos worden. Dit maakt deel uit van het programma Recreatie om de Stad, dat de leefbaarheid van stedelijke gebieden flink moet verbeteren. In het Diemberbos komt onder meer een speelbos voor kinderen en een horecavoorziening. Hoe het bos er straks uitziet, is voor een belangrijk deel bepaald door de omwonenden. Die wilden graag een toegankelijker bos - met ontmoetingsplekken en meer activiteiten, met name voor kinderen - waar ook rust en natuur te vinden zijn. Eenvoudige ingrepen gaan de natuurwaarde versterken. Zo wordt een weiland onder water gezet, waardoor er eenden en strandlopers op af komen.

Praktisch natuurbeheer

“Al vanaf 1990 werken we met de Ieren samen”, vertelt hoogleraar Matthijs Schouten. Hij bekleedt de leerstoel natuurherstel aan de universiteit van Wageningen en is daarnaast actief voor de afdeling strategie en public affairs van Staatsbosbeheer. De auteur van het boek ‘Spiegel van de natuur. Het natuurbeeld in cultuurhistorisch perspectief’ zet zich al lange tijd in voor behoud van de duizenden jaren oude Ierse veengebieden. Die verdwenen in de jaren zeventig in sneltreinvaart als brandstof voor elektriciteitscentrales, vertelt hij.

“Pas sinds een jaar of twintig worden de gebieden beschermd. Voor advies komen de Ieren naar Nederland, omdat wij al veel langer ervaring hebben met behoud van veen. Toch is het resterende Ierse veengebied in een veel betere conditie dan het Nederlandse. Dat is weer een goede referentie voor herstel van onze eigen gebieden.”

In een ander project werkt Nederland samen met Ieren én Finnen. De universiteiten van Cork, Galway, Helsinki, Utrecht en Wageningen bundelen kennis en menskracht in de internationale masteropleiding praktisch natuurbeheer. De studenten komen van over de hele wereld en lopen stage in de drie landen. Ze moeten ook een beheerplan maken met Nederlandse boswachters, die vervolgens de plannen beoordelen. De Nederlandse inbreng valt in de smaak bij de internationale studenten, voegt de hoogleraar toe. “De stage bij Staatsbosbeheer is het meest populair.”

Nachtzwaluwen op de grens

De Zoom-Kalmthoutse Heide is een natuurpark pal op de Nederlands-Belgische grens. De vennen, stuifduinen, weilanden, bossen en heide worden beheerd door Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en het Vlaamse Agentschap voor Natuur en Bos. Volgens boswachter Theo Bakker van Staatsbosbeheer in West-Brabant “werken we al enige jaren zoveel mogelijk samen met onze zuiderburen: van natuurontwikkeling tot monitoring. Over de begrazing bijvoorbeeld waren we ontevreden, en de Belgen aan hun kant ook. Daarom hebben we een Nederlands-Belgisch consortium ingezet om een goed begrazingsplan te schrijven.” Een ander voordeel van de grensoverschrijdende samenwerking is dat het de deur opent naar allerlei Europese subsidies. Bijvoorbeeld voor de coördinatie van het park of wandelpaden over de grens heen. Bovendien is het nu beter mogelijk bij te houden hoe het met de zeldzame nachtzwaluw gaat. Theo is ook nog betrokken bij 't Merkske - volgens hem een van de mooiste beekdalen van Nederland, met het gelijknamige riviertje als landsgrens. “Door de samenwerking met onze Belgische collega’s kijken we nu naar het hele stroomgebied, in plaats van alleen naar de eigen terreinen.”

grenzen verkennen

Samen spelen volgens Ronja, 12 jaar

4

Samen spelen

Jonge bleekneusjes laten opbloeien in de natuur en ook nog eens de nodige wijsheden meegeven. Die wens krijgt steeds meer vorm bij Staatsbosbeheer, omdat kinderen veel te weinig buiten komen. Dat geldt ook voor andere ambities. Kansrijke allianties op de kaart zetten, bijvoorbeeld, met maatschappelijke partners in de wereld van het beheer.

- > 58 **Kwaliteit als keurmerk** Er borrelen voortdurend nieuwe plannen en inzichten op bij een kennis- én werkorganisatie als Staatsbosbeheer. Want naast allerlei innovatieve acties staat ze ook dagelijks voor een van haar kerntaken: het beheer van de natuur. Tegen die achtergrond kan het geen kwaad regelmatig te toetsen wat er terecht komt van al die inspanningen. En op welke punten verbeterlagen nodig zijn. Daarvoor is de interne kwaliteitstoets van Staatsbosbeheer. Die meet wat er is gepresteerd, of de voorgenomen doelen zijn behaald en welke maatregelen bijstelling behoeven. Staatsbosbeheer voert jaarlijks in tien procent van zijn natuurterreinen zo'n kwaliteits-toets uit. Als verantwoording jegens het ministerie van LNV én om van te leren. De organisatie evalueert de uitkomsten, borgt de kennis die dat oplevert en zet die weer uit. Bovendien deelt ze haar inzichten met andere beheerders en partijen. In 2008 zorgde dat voor een opmerkelijke ontmoeting met de **gemeente Veghel**. Staatsbosbeheer laat ook regelmatig de uitkomsten van de interne toetsen doorlichten door externe deskun-
- > 54 **Het groene boekje** Natuurmonumenten, Unie van Bosgroepen, Federatie Particulier Grondbezit, de Unie van Landschappen en Staatsbosbeheer beheren een groot deel van de Nederlandse natuur. De organisaties werken steeds nauwer samen, maar op een belangrijk punt bleef een lastig verschil overeind: de vijf spraken elkaars taal niet. Als de ene partij het over 'gemaaid rietland' had, fronsten de ecologen van de andere beheerder de wenkbrauwen. Hun opdrachtgevers - ministerie van LNV en provincies - hadden ook last van die Babylonische spraakverwarring. Hoogste tijd om voor één en dezelfde taal te kiezen. De ecologen van de beheerders zijn glansrijk geslaagd in die opzet en hebben een gemeenschappelijke **Index Natuur** en Landschap opgesteld. De catalogus beschrijft alle natuur- en beheertypen die in Nederland voorkomen. Vanaf 2009 behoren de 'eigen' typen tot het verleden en bedoelt iedereen hetzelfde met een term als 'gemaaid rietland'. De nieuwe index vermeldt ook hoe de natuur moet worden beheerd en wat de standaardkostprijs is van die inspanningen. Dat is weer goed nieuws voor de opdrachtgevers, die nu veel transparanter hun geldstromen kunnen sturen en verantwoorden.
- > 52 **Jeugd en natuur** Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. Die oude wijsheid vertaalt Staatsbosbeheer al jaren in activiteiten voor kinderen en jongeren. Variërend van veldbezoeken en spelactiviteiten in de natuur tot groene lessen in de klas. De nota 'Jeugd en natuur' heeft in 2008 meer samenhang gebracht in het jeugdbeleid en dient als wegwijzer voor alle ambities. Deze nieuwe visie gaat uit van de behoefte van kinderen en er komen alleen producten die aansluiten bij de gevarieerde samenstelling van de jeugd. Natuurbeleving en vrijheid om te ontdekken krijgen daarin een centrale plaats. De grote landelijke projecten **Natuursprong** en Natuur-Wijs van Staatsbosbeheer bieden die vrijheid volop. Buiten, in een natuurlijke omgeving, dagen ze kinderen uit tot creatiever en onderzoekend gedrag – ze worden er dus ook nog slimmer van. Met spannende en avontuurlijke activiteiten wil Staatsbosbeheer ook de harten van kinderen raken. Nú verwondering en nieuwsgierigheid zaaien, betekent straks respect en betrokkenheid oogsten. Dan wordt ook het veiligstellen van de natuur voor toekomstige generaties een stuk eenvoudiger.

4

Samen spelen

Spelen tot je
groen ziet

Jeugd
en natuur

Elles van der Heyden

“Nog een keertje!” De kinderen gillen het uit van de pret. Ze spelen verstoppertje in het grote Mastbos bij Breda. Hun spelbegeleider blaast hard op zijn fluitje en wég stuiven de jongens en meisjes. Een minuut later zit iedereen verscholen in het bos. Knappe jongen die ze nog kan terugvinden.

Een zonovergoten woensdagmiddag in het Bredase Mastbos. Op een grasveldje staan twintig kinderen op en neer te springen. Ze doen mee aan Natuursprong. Dit beweegprogramma van Staatsbosbeheer, Jantje Beton en het Nederlands Instituut voor Sport en Beweging (NISB) wil stadskinderen laten spelen in de natuur. Onder begeleiding van een NISB-instructeur leven groepen kinderen zich uit in een van de speelbossen van Staatsbosbeheer. Als ze zelf eenmaal ‘de weg naar buiten’ weten, kunnen ze natuurlijk ook zelf hun gang gaan. Staatsbosbeheer breidt het aantal speelbossen in andere grote steden daarom uit. Zodat meer stadskinderen vertrouwd raken met natuur en het genot ervaren van, pakweg, een ‘geheime’ hut bouwen. De drie partners proberen kinderen van 4 tot 12 jaar te bereiken via jeugdwerk, brede scholen, buitenschoolse opvang en sportorganisaties.

Goud in handen

Froukje Hajer is hoofd programma's bij Jantje Beton. Net als Staatsbosbeheer en het NISB vindt Jantje Beton het erg belangrijk dat alle kinderen buiten kunnen spelen in een natuurlijke omgeving. En daar de kans krijgen om levensechte ervaringen op te doen.

“Staatsbosbeheer heeft met dit project mooie bruggen geslagen naar andere sectoren. Dat is ook het vernieuwende van deze aanpak: het gaat over grenzen heen en dat doen we ook letterlijk. We kennen elkaar al jaren, maar in 2008 viel alles precies op zijn plek. Erna van der Wiel van Staatsbosbeheer vertelde toen over de Natuursprong-plannen en daar waren we bij Jantje Beton meteen enthousiast over. Met dit simpele concept kunnen we elkaar goed versterken. Sindsdien is de kar snel gaan rollen. De drie organisaties hebben elkaar elk vanuit hun eigen kracht aangevuld. Niet uit eigenbelang, maar puur gefocust op het kind. En dan lukt de samenwerking!”

Wetenschappelijke studies tonen aan dat lichamelijke uitdagingen hard nodig zijn voor de ontwikkeling van een kind. Volgens pedagogen moeten kinderen ook veel buiten spelen om allerlei vaardigheden op te doen, zoals abstract denkvermogen en zelfvertrouwen. Froukje Hajer is het

daarmee van harte eens.

“We zorgen met ons programma wel voor het juiste evenwicht tussen uitdaging en veiligheid. De spelbegeleiders van het NISB staan daarvoor garant. Toch moeten we in Nederland ook weer niet overdrijven, door vooral aandacht te schenken aan de eventuele risico's die aan spelen kleven. Een kind leert minder snel als het de eigen grenzen niet ervaart. Daarom is Natuursprong zo belangrijk. Het draagt in belangrijke mate bij aan de groei van kinderen. En dus gaan we dit project in 2010, na de pilotfase, verder uitzetten.”

Ambities krijgen brede steun

In 2008 trapte Natuursprong af met pilots in Nijmegen en Breda. Als die allebei een positief beeld opleveren, komen er vanaf 2009 vier nieuwe locaties per jaar bij. De zones liggen op korte afstand van de bebouwde kom. In 2012 moeten in de speelbossen bijna zeven keer zo veel kinderen komen als in 2008. Als dat lukt, maken ruim een miljoen kinderen in dat jaar gebruik van de zones. In 2012 moet daarom 2400 hectare van het gebied van Staatsbosbeheer daarop zijn ingesteld. Natuursprong ontvangt subsidie van zowel het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit als het VSB-fonds. Bovendien betalen ook het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en de provincie Gelderland mee aan het project, via het NISB en de Gelderse Sportfederatie.

Kinderen in het groen

Sportconsulent Elles van der Heijden van de Gelderse Sportfederatie volgde in 2008 een speciale ‘Natuursprong-training’ via de NISB in Breda. Afgelopen najaar bracht ze die in de praktijk in Nijmegen tijdens een van de pilots van Natuursprong. Met kinderen van de basisschool en de buitenschoolse opvang het groen in en spelen maar. “Je zag jongens en meisjes, die nooit in de natuur komen, helemaal opbloeien. Ze vonden het echt super.”

samen spelen

Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en drie andere organisaties staan aan de vooravond van een belangrijke verbetering. De natuurbeheerders zijn erin geslaagd een gemeenschappelijke Index Natuur en Landschap samen te stellen. Daarmee spreken zowel de beheerders als hun opdrachtgevers voortaan één taal. Dat is winst voor de onderlinge relaties én uiteindelijk ook voor de natuur. Vier hoofdrolspelers vertellen waarom.

In de nieuwe catalogus staan alle natuurtypen van Nederland helder beschreven. Bovendien vertelt de Index Natuur en Landschap ook wat de kosten van het natuurbeheer zijn. De vijf natuurbeheerders en hun opdrachtgevers - het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de provincies - hebben de nieuwe index omarmd. De eigen beschrijvingen die de beheerders voorheen hanteerden kunnen in de papierversnipperaar. Dat geldt ook voor de vertaaltabellen die iedereen gebruikte om te snappen wat de andere partijen bedoelden. Arjen Siebel van Staatsbosbeheer vindt dat de vijf beheerders in hun opzet zijn geslaagd.

“Dankzij onze ecologen, die aan de basis hebben gestaan van de index, is wat goed was, beter geworden; het oude zilver is opgepoetst. Bij elke beheerder én onze opdrachtgevers staat dit boek dadelijk in de kast. Het vertelt bovendien welke manier van beheren bij een stukje natuur hoort en wat die inspanningen kosten.”

“Een taal van iedereen”

“We waren het echt beu. Natuurmonumenten sprak over natuurtypen en de mensen van Staatsbosbeheer bedoelden dan doeltypen. Kortom: Babylonische spraakverwarring. Al die verschillende talen kostten ook veel te veel energie. Er was geen duidelijk zicht op de kosten, terwijl een nieuw financieringsstelsel aan de deur klopte. We zagen de bui al hangen; nóg een taal erbij. Samen met Staatsbosbeheer heeft Natuurmonumenten toen het initiatief genomen voor deze index. Als nu de term ‘gemaaid rietland’ valt, weet iedereen waarover we het hebben en zo staat het ook op de kaart.”

Henk Siebel is beheer- en beleidsadviseur bij Natuurmonumenten

“Sterke onderlinge band”

“De champagnekurken knalden bij wijze van spreken, toen de beheerders de index bij het ministerie van LNV kwamen aanbieden. Het is zonneklaar dat dit document een grote aanwinst is en de onderlinge relaties verheldert. De terreinbeheerders hebben de route naar een nieuwe natuurtaal uitstekend opgepakt door samen met deze index te komen. Daarvóór was het veel meer ieder voor zich. Dit resultaat zal ook de verhoudingen tussen ministerie en Staatsbosbeheer kunnen verduidelijken. De relatie is al goed, maar één taal kan die alleen maar sterker maken.”

Jan Willem van der Ham is MT-lid voor het team Kennis en Sturing Natuurbeleid bij de directie Natuur van het ministerie van LNV

“Natuur is de winnaar”

“De Unie van Bosgroepen is een kleine, slagvaardige koepel en werkt voor 1200 van de 1750 bos- en natuureigenaren in Nederland. Zoals particulieren, gemeenten en waterbedrijven. De nieuwe index komt uit de koker van de grote broers, maar wij zijn snel aangehaakt en dat werd gewaardeerd. Onze ecoloog en medewerkers hebben volop bijgedragen aan de berekeningen voor de index en zelf zat ik in de stuurgroep. Tijdens een presentatie bij een overleg voor het programma Vitaal Platteland van LNV gebruikte ik het beeld dat alle dialecten opzij zijn geschoven en ABN voortaan de voertaal is. Het beheerdersveld en de overheid verstaan elkaar nu. En dat is vooral winst voor de natuur.”

Arno Willems is directeur van de Unie van Bosgroepen

Index Natuur, Landschap en Recreatie

De Index Natuur, Landschap en Recreatie is een gezamenlijk product van Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, De Landschappen, de Unie van Bosgroepen en de Federatie Particulier Grondbezit. Deze terreinbeherende organisaties hebben zo'n zeventig procent van de Ecologische Hoofdstructuur in beheer. Op 10 april 2008 is de index door de beheerders aangeboden aan de minister van LNV.

Het groene boekje van
natuurbeherend Nederland

Index zorgt voor
eenduidigheid

Arno Willems

samen spelen

Hogeschooldiplomatie
in de Kempen

Kwaliteit als
keurmerk

Roeland van Hooff

“Samen de prachtige Kempen nog mooier maken, daar gaan we voor.”

Wethouder Roeland van Hooff van de gemeente Eersel gelooft weer in Staatsbosbeheer. Een mooie voorzet van districtshoofd Arjan van der Zee zorgde voor een verrassende wending in het Brabantse land.

Arjan van der Zee, van het district Peel en Kempen, laat een grote stapel dossiers op zijn bureau ploffen: het resultaat van een ingewikkeld probleem met het Brabantse Eersel. Die gemeente stuurde hem in 2007 een brief met klachten van haar bewoners. Volgens de bevolking lagen er altijd takken op de wandelpaden in het bos, dat Staatsbosbeheer onder zijn hoede heeft. Bovendien hingen slagbomen op half zeven en liet de bewegwijzering te wensen over. Arjan van der Zee moest even slikken toen hij de brief onder ogen kreeg. “Ik heb onmiddellijk contact gezocht met de gemeente en toen kwam al snel boven tafel dat de ambtenaren nooit ons beheerplan hadden ontvangen. Terwijl dat volgens de erfpachtovereenkomst met Eersel wel had gemoeten. Een oude afspraak uit 1980, maar niemand had in die 27 jaar ooit het document bekeken. Hoogste tijd om actie te ondernemen en te checken of wij ons wel aan de afspraken hielden.”

Oud zeer

Het districtshoofd liet onmiddellijk een leesbare versie van het beheerplan bij de gemeente bezorgen. En vervolgens via een eigen interne kwaliteitstoets de 500 hectare van het bos tegen het licht houden. Met die beheerevaluatie kon hij in elk geval aantonen dat het op onderdelen goed ging en op andere onderdelen beter moest. “We hebben dat document op 8 mei 2008 en petit comité aan de wethouder en zijn ambtenaren aangeboden. Maar er bleef een hoop kou in de lucht hangen. Welke status heeft die toets als je niet met elkaar het vertrekpunt vaststelt en deelt?, vroegen de aanwezigen zich hardop af. Daarmee hadden ze wel een punt. Ter plekke heb ik toen de optie op tafel gelegd - het kwam ineens in me op - om de relatie met de gemeente op een hoger niveau te tillen. Waarom gaan Eersel en Staatsbosbeheer niet samen de kar trekken? Toen kwam de ontspanning op de gezichten.”

Nieuwe start

In november 2008 vond een brainstormsessie plaats over de invulling van een nieuwe beheerplan, waarin natuur, houtproductie en cultuurhistorie allemaal aan de orde kwamen. De ambtenaren van Eersel droegen allerlei waardevolle elementen aan en in 2009 zal het gemeenschappelijk docu-

ment van de pers rollen. Wethouder Van Hooff, die in Eersel over ruimtelijke ordening en natuur gaat, is blij met de handreiking van Staatsbosbeheer.

“We hadden sterk het gevoel dat Staatsbosbeheer ons als melkkoe zag om geld te verdienen met de houtopbrengsten van het bos. En daarom het beheer een beetje liet versloffen. Maar wij willen gewoon een mooi en netjes onderhouden bos, waar ook mensen uit Helmond en Eindhoven van kunnen genieten. Tegelijk moeten we óók de hand in eigen boezem steken, omdat we de afgelopen dertig jaar niet goed hebben opgelet. Gelukkig heeft Arjan van der Zee de zaak goed opgepikt en daarom kijk ik met vertrouwen naar de toekomst. Al hou ik wel een slag om de arm. In Brabant zeggen we altijd ‘Eerst zien, dan geloven’ en dat geldt ook voor het toekomstige beheerplan. Daarom zullen we het beheer van onze bossen kritisch blijven volgen.”

Goed relatiebeheer

Volgens Arjan van der Zee is goed relatiebeheer erg belangrijk voor Staatsbosbeheer en dat bereik je met inventiviteit, intuïtie en inzet: de drie punten op de i. Daarom schoof hij in 2008 ook aan bij een bijeenkomst van ondernemers en de gemeente Eersel om de plannen voor het bos nog eens extra toe te lichten. “Ik werd overigens door een van onze boswachters - de ogen en oren van de organisatie - getipt voor die sessie. Heel goed dat ook zij over deze zaken meedenken. Want contacten met de buitenwereld zijn hartstikke waardevol voor ons. In de Kempen is dat in 2008 in een stroomversnelling gekomen en volgend jaar gaan we daarop nog steviger inzetten.”

samen spelen

Kanoroute om trots op te zijn

Wat zijn de effecten op flora en fauna? Hoe voorkomen we erosie? Wat doen we met de klei die vrijkomt? Over deze en andere vragen bogen zich de leerlingen van 4 vwo van de Almeerse Helen Parkhurstschool die als eersten een 'groene' maatschappelijke stage deden bij Staatsbosbeheer. De komende jaren wil Staatsbosbeheer enkele duizenden van deze stageplekken aanbieden aan leerlingen in het voortgezet onderwijs om jongeren bij de natuur te betrekken. De scholieren kregen in 2008 de opdracht om een kanoroute door de Almeerderhout te ontwerpen. Een van hen was Bram Hendriks. De vwo'er is een echte natuurliefhebber, maar had in eerste instantie liever stage gelopen in een muziekwinkel. "Achteraf ben ik heel blij met deze opdracht. We hebben met de hele groep iets neergezet waar we trots op kunnen zijn. Dit project heeft ons ook dichter bij elkaar gebracht. Je leert elkaar beter kennen en je ziet wat ieders specialisme is: de een is goed in het totaaloverzicht, de ander in begrotingen maken of experts interviewen." Na afloop van de week presenteerden de leerlingen hun plan: een kant-en-klaar ontwerp voor een 3,5 kilometer lange kanoroute, inclusief eilandje, aflopende oevers, picknickbankjes, een nestelwand voor ijsvogels én een begroting, voegt Bram toe: "Staatsbosbeheer heeft beloofd dat ze de route over een paar jaar proberen aan te leggen. Ook al zitten we dan waarschijnlijk niet meer op school, ik weet zeker dat deze groep daar bij wil zijn. Gaan we met zijn allen onze eigen kanoroute varen."

Restmateriaal wordt energie

Sinds een jaar of tien levert Staatsbosbeheer resthout als biomassa aan energiecentrales. Daar wordt het omgezet in duurzame energie. De twee grootste afnemers zijn NUON en Essent. Met die laatste is in 2008 overeengekomen de aangeboden hoeveelheid houtsnippers te verdubbelen. Concreet betekent dit dat Staatsbosbeheer jaarlijks ruim zestigduizend ton biomassa levert voor het opwekken van groene stroom. Behalve hout geeft het onderhoud van natuurgebieden ook ander afval: gras, riet en gemaaide heide. Via het programma Biomassa en Klimaat onderzoekt Staatsbosbeheer of deze materialen ook geschikt zijn voor duurzame energie.

Programmamanager Henk Wanningen: "We maaien en harken heel wat bij elkaar. Wat zou er mooier zijn dan al die restmaterialen in energie om te zetten? We moeten wel eerst weten welke technologieën beschikbaar zijn, welke marktpartijen interesse hebben en wat ze precies willen hebben. In de Weerribben zijn we al gestart met een project om rietplagsel tot turven te persen en in Schoonoord heeft natuurkampeerterrein De Kijl een duurzaam karakter gekregen. Zo wordt het sanitairgebouw van energie voorzien door een kachel die brandt op geperste blokjes hout. Het is de bedoeling dat veel andere kampeerterreinen volgen."

Interne kwaliteitsmeters

Staatsbosbeheer neemt jaarlijks tien procent van zijn terreinen onder de loep. Een team deskundige medewerkers doet dat via een interne kwaliteitsbeoordeling. Volgens deze vastomlijnde werkwijze onderzoekt het team of de doelen voor een gebied zijn gehaald, hoe het terrein ervoor staat en hoe recreanten het beleven. De uitkomsten vormen de basis voor verbeteringen. De rapporteurs gaan niet over één nacht ijs. In Noord-Beveland zoomden ze in 2008 in op ruim 145 hectare en dat leverde een eindrapport bomvol gegevens, conclusies en aanbevelingen op. Zo staat bijvoorbeeld onder het kopje 'Verbeteracties' voor de kamgrasweiden en zilverschoongrasland: "Het zou ideaal zijn de afwatering van de polders buiten het reservaat om te regelen via een sluis bij Colijnsplaat." En: "Breng leefgebied en specifieke milieueisen van de Noordse woelmuis in kaart (als deze in het terrein aanwezig is)." Ook uit de bijgesloten literatuurlijst met 97 bijlagen blijkt de gelaagdheid van de meting.

Externe kwaliteitsmeesters

Staatsbosbeheer laat zijn interne kwaliteitsbeoordelingen regelmatig doorlichten door externe deskundigen. Zoals die van het Haaksbergerveen, een hoogveen-gebied waar de oorspronkelijk vegetatie goed bewaard is gebleven. In dit gebied komen drie veenmossorten voor uit een groep die wereldwijd slechts zes soorten bevat. De uitvoerders van de audit - dr. Hans Joosten van de Ernst-Moritz-Arndt-Universitat Greifswald uit Duitsland en ing. Jacob Leidekker van de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe - namen geen blad voor de mond. Ze stelden in hun rapport (2007/2008) dat de proef van Staatsbosbeheer om het gebied met een sterk vereenvoudigde interne kwaliteits-toets tegen het licht te houden als mislukt moet worden beschouwd. Niet alleen blijft in het experiment de evaluatie van het beheer onder de maat, maar ook die van ontwikkelingen in bijvoorbeeld vegetatie en van broedvogels. Bovendien biedt de beoordeling geen zicht op aard en omvang van het recreatief gebruik in het gebied. Terwijl dat juist hard nodig is nu het aantal bezoekers volgens de auditoren sterk in de lift zit en in goede banen moet worden geleid. Staatsbosbeheer heeft de lessen ter harte genomen. Het experiment blijft eenmalig en de volledige interne kwaliteitsstoets wordt weer ingezet.

Buitenleven

Op het eiland Tiengemeten bij het Haringvliet waren vroeger boeren de baas. Maar na hun vertrek is de landbouwgrond teruggegeven aan de natuur en kan de echte natuurliefhebber hier heerlijk rondstruinen. Natuurmonumenten bezit een aantal monumentale woningen, waaronder een grote hoeve, een kleine boerderij en een sluiswachterwoning. De huizen passen prachtig in de ruige omgeving, vertelt Zwier van Olst, hoofd Dienstverlening van Staatsbosbeheer: "Onder de formule 'Buitenleven' verhuren we overal in het land vakantieverblijven. Van voormalige boswachterwoningen tot idyllische schoolmeesterswoningen. Onze collega-beheerder wil graag aanhaken op dat succesvolle concept. Daarom verzorgen wij vanaf 2008 het beheer en de exploitatie van hun bezit op Tiengemeten. Na een opknapbeurt draaien de drie panden volledig op duurzame energie, zijn ze van alle gemakken voorzien en voldoen ook aan de andere eisen van het 'Buitenleven'-concept: rust, ruimte en privacy. We zijn tevreden over het eerste jaar en wellicht leidt dat tot meer mogelijkheden in de toekomst."

samen spelen

Verder groeien volgens Thomas, 3 jaar

5

Verder groeien

Groeien naar
meer groen

Elco Brinkman,
voorzitter Raad van Toezicht

Sinds 1998 is Elco Brinkman, oud-politicus en tegenwoordig voorzitter van Bouwend Nederland, lid van de Raad van Toezicht van Staatsbosbeheer. Op 1 januari 2008 werd hij voorzitter. “Ik zie aan mijn kleinkinderen wat het buiten-zijn bij ze teweegbrengt.”

“Groeï is onderdeel van het leven. Ook Staatsbosbeheer is als organisatie aan het groeien”, zegt Elco Brinkman, “en dan vooral in termen van omgang met de buitenwereld. Zoals elke vorm van groei gaat dat af en toe met groeistuïpen gepaard. Vooral in het begin van het jaar is er nogal wat debat geweest rond Staatsbosbeheer. Er speelde een aantal kwesties, zoals over erfpacht op de waddeneilanden, houtkap en bomen die niet op tijd geveld werden, met als gevolg een serie Kamervragen. Op zich waren het stuk voor stuk geen opzienbarende dingen, maar alles werd zo op elkaar gestapeld, dat op een gegeven moment van elk woord dat we zeiden wel iemand opgewonden werd. Een aantal weken zijn we druk bezig geweest onderwerp voor onderwerp alles af te pellen: wat is hier precies aan de hand, wat kunnen we beter doen, communiceren we wel voldoende? Want je kunt honderd keer van jezelf denken dat je het wel aardig doet, maar zulke kwesties drukken je toch weer even met de neus op de feiten. Door daar met elkaar, met de directie en de medewerkers, over te praten zijn we tot meer zelfinzicht gekomen. Dat noem ik groei.”

Hijskraan

Het mooiste ‘groeimoment’ van het afgelopen jaar was voor Brinkman de ondertekening van het Akkoord van Apeldoorn, waarin twee ministeries en 46 organisaties vastleggen dat ze zich gezamenlijk sterk maken om ‘mooi Nederland’ te behouden en de verrommeling tegen te gaan. “Het mooiste van dit akkoord vind ik dat de groene organisaties hierin de samenwerking hebben gezocht. De vechthouding van ‘ieder voor zich’ ligt nu echt achter ons. Je ziet dat er beweging in natuur en landschap zit. De dag van de ondertekening van het akkoord, 27 september, was voor mij een moment van groei en bloei. Maar misschien mag ik dan ook even kwijt wat mijn moment van diepste frustratie was? Op een zaterdagochtend vergaderde de commissie Landschap onder leiding van Rinnooy Kan in Babylon, pal naast de bouwput die het Centraal Station van Den Haag op dit moment is. Het was een prachtige ochtend, ideaal om mijn favoriete wandeling in de duinen van Noordwijk te maken. Maar wij zaten weggestopt in het achterste achterafkamertje, met uitzicht op niet meer dan een hijskraan. Op dat moment verfoeide ik de bouw.”

Dor hout kappen

Elco Brinkman verbaast zich nog altijd als hij zich realiseert hoe veel stedelingen nooit in een bos komen. “Staatsbosbeheer doet er al veel aan, maar kan daar nog verder in groeien: zorg dat veel meer mensen de weg naar de natuur weten te vinden. Ik zie nu weer aan mijn kleinkinderen wat het buiten-zijn bij ze teweegbrengt: de opperste verwondering als ze bezig zijn met een bultje zand en wat stokjes, hoe ze genieten van het spel van licht en donker tussen de bladeren...

Daar draait het om, doelstelling nummer één is: zorgen dat mensen voluit kunnen genieten van de Nederlandse natuur. En maak dan maar eens wat minder papier. In de administratieve kant van de zaak - de rapporten, verslagen, plannen, notities en tabellen - mag wat mij betreft wat dor hout gekapt worden. Zo nu en dan moet er misschien wel eens een hele boom uit. We moeten échte bomen planten. Mijn credo is: minder plannen, meer planten. Plannen zijn er genoeg, maar er moet concreet wat gebeuren. En dan heb ik het niet alleen over Staatsbosbeheer, maar kijk ik ook naar andere organisaties en de overheden.” Zeker in het licht van de huidige crisistijd vindt Brinkman het voor de hand liggen de handen uit de mouwen te steken. Te investeren in natuur en landschap, in de toekomst. “In de jaren dertig werd het Amsterdamse Bos aangelegd. Dat had ook een vervelende aanleiding, maar de mensen deden het wel! En zie eens wat een plezier we al generaties lang van dat groen bij de stad hebben. Nú is het moment gekomen om de verschraling tegen te gaan die de laatste decennia in de openbare ruimte is opgetreden. Leg in woonwijken weer viswatertjes aan, speelveldjes en georganiseerde sportvelden. En onderhoud die dan ook! Zulke voorzieningen dragen sterk bij aan de kwaliteit van de leefomgeving. We wonen in een vol land, natuurlijk moet alles zorgvuldig gebeuren. Maar papier is wel eens té geduldig. Wel geloof ik dat het langzaam aan ook in het politieke circuit doordringt dat het anders moet. Mijn overtuiging is dat initiatief beloond wordt. Iemand die met een vrachtwagen vol zaailingen aankomt vindt meer aftrek dan degene die wéér een karrenvracht papier binnenbrengt. Laat dat groen er snel komen, dáár hebben we behoefte aan.”

verder groeien

Onze missie

Staatsbosbeheer werkt voor een achterban van ruim 16 miljoen mensen om meer dan 250.000 hectare natuurgebied in stand te houden, te beheren en te ontwikkelen. Daarom hechten we grote waarde aan transparantie. We leggen publieke verantwoording af en zetten ons in als maatschappelijke partner om beheer en beleving van de natuur bij elkaar te brengen. Niet voor niets zijn we in onze terreinen voor jong en oud zichtbaar en aanspreekbaar op ons beheer en gastheerschap. Ten behoeve van hen maken we ons sterk voor een natuur die meerdere functies vervult en waarin onze bezoekers een vaste plek hebben. Op die manier willen we een blijvende relatie stimuleren tussen mens en natuur. Die missie voeren we uit met onze meerjarenvisie, die op de pijlers natuurbescherming, landschapontwikkeling, recreatie en groene gebiedsontwikkeling is gebaseerd. Dat maakt ons tot een natuurbeheerder 'met oog en oor voor de huidige en toekomstige samenleving'.

■ De gebieden van Staatsbosbeheer

Investeren in gastheerschap

Staatsbosbeheer streeft er vanuit zijn Ondernemingsplan 'Beter zichtbaar, zichtbaar beter' naar om nadrukkelijker aanwezig te zijn voor het groeiende aantal bezoekers van de natuurgebieden. Dat doet het onder andere door te investeren in kwaliteit en capaciteit van zijn gastheerschap. In 2008 zijn daarom tientallen extra formatieplaatsen gecreëerd voor boswachters en senior veldmedewerkers voorlichting & recreatie. Zij vormen het aanspreekpunt voor de bezoeker, geven excursies, maken (school)kinderen wegwijs in de natuur en houden toezicht.

Progrond zet zoden aan de dijk

Staatsbosbeheer beheert ook 'grondstromen' om bij te dragen aan de ontwikkeling van Nederland. Als bijvoorbeeld op een van haar terreinen bovengrond wordt verwijderd om de natuur een positieve impuls te geven, verkoopt de natuurbeheerder dat restmateriaal als 'Progrond' aan marktpartijen. In 2008 stond de verkoop op 300.000 kubieke meter; dat zijn 10.000 volle vrachtwagens. Klei wordt onder meer gebruikt voor dijkversterking en de keramische industrie. Maar grond gaat ook naar allerlei bouwen en infraprojecten (wegen) of wordt in teelaarde omgezet. Staatsbosbeheer stimuleert dus aan de ene kant de natuur en aan de andere kant de economie. Op volstrekt duurzame wijze.

verder groeien

Buitenleven vakantiewoningen

Staatsbosbeheer verhuurt onder de noemer 'Buitenleven' 55 vakantiewoningen. Die liggen midden in de natuur, zijn ruim van opzet en van alle gemakken voorzien. Een sfeervolle houtkachel én centrale verwarming, een badkamer en een volledig uitgeruste keuken behoren standaard bij het interieur, maar voor de rest zijn geen twee woningen hetzelfde. Huurders hebben keus uit rustieke boswachtershuizen, monumentale boerderijen of idyllische schoolmeesterswoningen. Op loopafstand van de duinen, in een naaldbos of op een prachtig heideveld. Een wandeling of fietstocht begint dus bij de voordeur. Het hele jaar door zijn de buitenverblijven - met namen als De Kale Duinen, De Blauwe Reiger, De Wildspieler en De Oranjehut - te huur. Want elk jaargetijde heeft zijn eigen charme. Het is wel zaak om tijdig zo'n verblijf te reserveren. De bezettingsgraad ligt namelijk het hele jaar op tachtig à negentig procent en dat is zeer ruim boven het marktgemiddelde.

Buitenleven kampeertreinen

Staatsbosbeheer heeft ook tientallen kampeertreinen in beheer. Voor iedereen die graag afwijkt van de gebaande paden en op zoek is naar rust en ruimte. Het kampeerseizoen loopt van april tot en met oktober en liefhebbers kunnen kiezen uit drie verschillende varianten. De natuurkampeertreinen, ruim veertig in getal en gelegen in natuurgebieden, bieden ruime standplaatsen. Er is modern sanitair en voldoende speelruimte voor kinderen. Het verblijf - mét Natuurkampeerkaart - per locatie mag vier weken achtereen duren. Wie op stap wil met een grote groep vrienden, collega's of familieleden, kan terecht op een van de acht groepskampeertreinen van Staatsbosbeheer. Die bieden plaats aan honderd tot zeshonderd personen. Reserveren is noodzakelijk. Scholen en bedrijven, bijvoorbeeld voor een workshop, zijn ook welkom. Voor de avontuurlijk ingestelde fietser of wandelaar heeft Staatsbosbeheer tenslotte een aantal terreinen waar vrij kamperen is toegestaan. Die liggen in het bos of aan de bosrand, vlakbij langeafstandsroutes, zijn niet per auto bereikbaar en bieden aan maximaal drie trekkerstenten plek. Die moeten wel binnen een straal van tien meter van het markeringspunt staan. Kamperen is er gratis, maar mag niet langer dan 72 uur duren.

Succesvolle pilot

Om haar terreinen beter in de kijker te spelen, werkt Staatsbosbeheer vanaf 2008 aan een nieuw concept voor natuurkampeerders. Onder het motto 'rust, ruimte en privacy' krijgen standplaatsen meer ruimte en gaat de kwaliteit van de voorzieningen omhoog. Zo bezitten de ontmoetingsgebouwtjes op de grotere campings straks standaard een aangenaam haardvuur. Verder ondergaat het sanitair een verbetering en wordt water met zonne-energie en biomassa opgewarmd. Bovendien zal de boswachter vaker aanwezig zijn voor het geven van rondleidingen. Iedereen kan nu ook via het web reserveren. Op camping de Kijl in Drenthe draait al een tijdje een pilot en daar schoot de bezettinggraad meteen omhoog. In 2009 komen er nog drie terreinen erbij. Ook de kleinere eenheden liften mee op het nieuwe concept en beschikken straks over warm stromend water en een slecht-weer voorziening als ontmoetingsplek.

Kerncijfers

Meerjarenoverzicht van 2003-2008

bedragen x € 1.000	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Bedrijfsopbrengsten	121.462	127.020	132.106	133.900	135.690	140.915
› LNV-bijdrage	79.277	83.491	84.466	80.413	84.654	87.235
› eigen omzet	36.944	35.290	36.619	36.985	45.471	41.735
› overige subsidiebijdragen	5.241	8.239	11.021	16.502	5.565	11.945
Financiële baten en lasten	1.505	1.312	1.522	1.961	2.923	3.171
Personeel in fte	949	947	937	914	910	966
Areaalontwikkeling (ha)	241.130	244.226	247.797	248.849	254.439	256.331
› doelstellingsgericht	211.212	213.838	216.902	218.478	222.297	221.132
› in erfpacht bij derden	29.918	30.388	30.895	30.371	32.142	35.199
Interne kwaliteitscontrole						
› in het jaar in %	9,4%	5,7%	8,3%	9,3%	12,1%	11,4%
› in het jaar in hectares	19.910	12.243	18.082	20.232	26.964	25.186
› cumulatief in ha vanaf 2000	88.825	101.068	119.150	139.382	166.346	191.532
› cumulatief in % vanaf 2000	42,1%	47,3%	54,9%	63,8%	74,8%	86,6%
Balanstotaal	118.958	126.047	128.474	122.671	173.740	164.635
Resultaat lopend jaar	W 648	W 241	W 1.123	W 453	W 1.735	V 3.895
Eigen vermogen	70.023	70.264	71.387	71.840	73.576	69.641
Solvabiliteit (EV in % balanstotaal)	58,9%	55,7%	55,6%	58,6%	42,3%	42,3%
Investerings (incl. subsidies)	6.417	7.007	8.134	7.727	7.173	8.568
Desinvesteringen	4.590	1.013	5.032	796	1.846	810
Afschrijvingen	5.860	5.287	5.514	5.848	5.646	5.671

Meer met minder

De totale omzet van Staatsbosbeheer bedraagt bijna 141 miljoen euro in 2008. Een stijging ten opzichte van 2007 met ruim 5 miljoen euro. Toch ligt het behaalde bedrijfsresultaat 1,7 miljoen euro lager dan in 2007. Dat heeft verschillende oorzaken.

Weliswaar is de omzet gegroeid door een grotere bijdrage van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit van 2,6 miljoen euro en een forse toename van de projectbijdragen met 6,4 miljoen euro. Maar daar tegenover staat een sterke stijging van de uitgaven van 11,1 miljoen euro, waarvan 9,4 miljoen euro is uitgegeven aan reguliere werkzaamheden en projecten. Zo is veel energie en geld gestoken in achterstallig onderhoud en ook de extra impuls voor de 'Naar Buiten' campagne kostte 1 miljoen euro. Bovendien zijn de houtinkomsten gedaald door lagere hoeveelheden en omdat de houtprijs daalde. In 2008 is dus meer werk verzet, maar die extra inspanningen liepen harder dan de omzetstijging.

Financiële informatie

Geconsolideerde balans
(bedragen x € 1.000,-)

Vóór resultaatbestemming	31-12-2008	31-12-2007*
Activa		
1 Immateriële vaste activa	979	669
2 Materiële vaste activa	66.235	64.768
› Gronden/doelstellingsgerichte gebouwen	1	1
› Bedrijfsondersteunende gronden/gebouwen	49.674	49.554
› Machines en installaties	10.290	9.891
› Andere vaste bedrijfsmiddelen	4.205	4.025
› Vaste bedrijfsmiddelen in uitvoering	1.975	1.287
› Niet aan bedrijfsuitoefening dienstbaar	90	10
3 Financiële vaste activa	35	59
4 Vlottende activa	97.386	108.244
Vorraden	2.143	1.826
Vorderingen	17.475	56.478
Liquide middelen		
› vrij besteedbaar	40.103	46.133
› beklemd	37.665	3.807
Totaal activa	164.635	173.740
Passiva		
Eigen Vermogen	69.680	73.575
5 Beginvermogen	68.354	68.354
6 Reserves	5.221	3.487
7 Resultaat boekjaar	-3.895	1.735
Vreemd Vermogen	94.955	100.165
8 Investeringssubsidie	4.102	3.750
9 Voorzieningen	4.557	5.852
10 Langlopende schulden	37.376	44.207
11 Kortlopende schulden	48.920	46.356
Totaal passiva	164.635	173.740

*) Aangepast voor vergelijkingsdoeleinden

Financiële informatie

Geconsolideerde winst- en verliesrekening
(bedragen x € 1.000,-)

Vóór resultaatbestemming	2008	2007*
Bedrijfsopbrengsten		
12 Bijdrage LNV	87.235	84.654
13 Omzet recreatie	4.102	4.004
14 Omzet ingebruikgeving	14.206	13.799
15 Omzet houtverkoop	17.867	22.384
16 Omzet overige producten	1.375	1.138
17 Overige opbrengsten	4.185	4.146
18 Bijdrage van gesubsidieerde projecten	11.945	5.565
Totaal bedrijfsopbrengsten	140.915	135.690
Bedrijfslasten		
19 Lonen en salarissen	40.963	38.029
20 Sociale lasten	6.074	6.240
21 Overige personeelsgebonden kosten	3.593	3.385
22 Afschrijvingskosten vaste activa	5.727	5.646
23 Huisvestings- en kantoorkosten	5.685	5.631
24 Exploitatiekosten houtverkopen	9.806	12.440
25 Kosten inzet van derden	49.891	40.518
26 Heffing en onroerende zaken	6.576	6.694
27 Overige bedrijfskosten	19.622	18.211
Totaal bedrijfslasten	147.937	136.794
Bedrijfsresultaat	-7.022	-1.104
28 Financiële baten en lasten	3.171	2.923
Resultaat uit gewone bedrijfsuitoefening	-3.851	1.819
29 Belastingen op resultaat	-45	-105
30 Resultaat deelnemingen	1	21
Resultaat boekjaar	-3.895	1.735

*) Aangepast voor vergelijkingsdoeleinden

Accountantsverklaring

Aan: Staatsbosbeheer

Opdracht

Wij hebben gecontroleerd of de in dit jaarverslag 2008 opgenomen geconsolideerde balans per 31 december 2008 en de geconsolideerde winst en verliesrekening 2008 (overzicht financiële informatie) van Staatsbosbeheer te Driebergen op de juiste wijze zijn ontleend aan het door ons gecontroleerde financieel verslag 2008 van Staatsbosbeheer. Bij dat financieel verslag hebben wij op 24 april 2009 een goedkeurende accountantsverklaring verstrekt. De Directie van Staatsbosbeheer is verantwoordelijk voor het opstellen van het overzicht financiële informatie in overeenstemming met de grondslagen zoals gehanteerd in de het financieel verslag 2008 van Staatsbosbeheer. Het is onze verantwoordelijkheid een accountantsverklaring inzake het overzicht financiële informatie te verstrekken.

Werkzaamheden

Wij hebben onze controle verricht in overeenstemming met Nederlands recht. Dienovereenkomstig dienen wij onze controle zodanig te plannen en uit te voeren dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat het overzicht financiële informatie op de juiste wijze is ontleend aan het financieel verslag. Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Oordeel

Naar ons oordeel is het overzicht financiële informatie in alle van materieel belang zijnde aspecten op de juiste wijze ontleend aan het financieel verslag 2008 van Staatsbosbeheer.

Toelichting

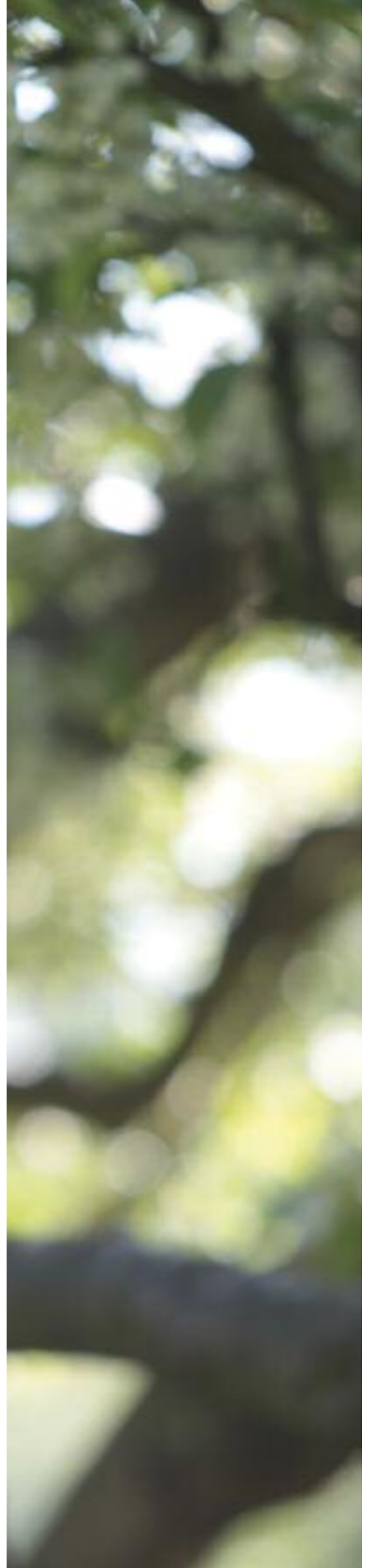
Wij vestigen er de aandacht op dat voor het inzicht dat vereist is voor een verantwoorde oordeelsvorming omtrent de financiële positie en de resultaten van Staatsbosbeheer en voor een toereikend inzicht in de reikwijdte van onze controle het overzicht financiële informatie dient te worden gelezen in samenhang met het volledige financieel verslag 2008, waaraan het overzicht financiële informatie is ontleend, alsmede met de door ons daarbij op 24 april 2009 verstrekte goedkeurende accountantsverklaring. Deze toelichting doet geen afbreuk aan ons oordeel.

Arnhem, 24 april 2009

KPMG Accountants N.V.

J.G.R. Wilmink RA

© Staatsbosbeheer, mei 2009. Alle rechten voorbehouden
Teksten: Annemarie Bergfeld, Michiel Bussink, Gaston Dorren, Marcel de Korte,
Annette Rebel, Angelique Spaan
Eindredactie: Marcel de Korte
Klankbordgroep Staatsbosbeheer: Jelka Bot, Henriët Leenen, Robert Pallenciaoe,
Asse Seubring (projectleiding), Hannie Verburgt
Fotografie: Femke Teussink (portretten en sfeerbeelden), Houdbaar en Staatsbosbeheer
Ontwerp en vormgeving: Houdbaar Grafisch Ontwerp bv
Lithografie en drukwerk: Andi Druk bv

Staatsbosbeheer
info@staatsbosbeheer.nl
www.staatsbosbeheer.nl

Directie en Concernstaf
Princenhof Park 1 | 3972 NG Driebergen
Postbus 1300 | 3970 BH Driebergen
T 030-6926111

Staatsbosbeheer Regio Noord
Trompsingel 1 | 9724 CX Groningen
Postbus 333 | 9700 AH Groningen
T 050-7074444

Staatsbosbeheer Regio Oost
Binnensingel 3 | 7411 PL Deventer
Postbus 6 | 7400 AA Deventer
T 0570-747100

Staatsbosbeheer Regio West
Naritaweg 221 | 1043 CB Amsterdam-Sloterdijk
Postbus 58174 | 1040 HD Amsterdam
T 020-7073700

Staatsbosbeheer Regio Zuid
Spoorlaan 444 | 5038 CH Tilburg
Postbus 330 | 5000 AH Tilburg
T 013-7074800

Staatsbosbeheer Dienstverlening
Binnensingel 3 | 7411 PL Deventer
Postbus 6 | 7400 AA Deventer
T 0570-747200

Staatsbosbeheer

Princenhof Park 1
3972 NG Driebergen
www.staatsbosbeheer.nl

